VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
ARCHITEKTŪROS KATEDRA

Eglė Bazaraitė

LAIDOJIMO PASLAUGŲ CENTRAS VILNIUJE

THE CENTER OF FUNERAL SERVICE IN VILNIUS

Baigiamasis magistro darbas

Studijų programa ARCHITEKTŪRA, valstybinis kodas 62105M102
Specializacija STATINIŲ ARCHITEKTŪRA
Mokslo kryptis MENOTYRA

Vilnius, 2009

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
ARCHITEKTŪROS KATEDRA

TVIRTINU
Katedros vedėjas
(Parašas)
prof. Leonidas Pranas Ziberkas
(Vardas, pavardė)
2009 06 04
(Data)

Eglė Bazaraitė

LAIDOJIMO PASLAUGŲ CENTRAS VILNIUJE

THE CENTER OF FUNERAL SERVICE IN VILNIUS

Baigiamasis magistro darbas

Studijų programa ARCHITEKTŪRA, valstybinis kodas 62105M102
Specializacija STATINIŲ ARCHITEKTŪRA
Mokslo kryptis MENOTYRA

Vadovas	doc. Audrius Ambrasas (Moksl. laipsnis, vardas, pavardė)	(Parašas)	(Data)
Konsultantas	prof. habil. dr. Audronis K. Kvedaras (Moksl. laipsnis, vardas, pavardė)	(Parašas)	2009 05 28 (Data)
Konsultantas	lekt. R.Žukienė (Moksl. laipsnis, vardas, pavardė)	(Parašas)	2009-05-27 (Data)

Vilnius, 2009

2

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
ARCHITEKTŪROS KATEDRA

HUMANITARINIAI MOKSLAI	mokslo sritis	TVIRTINU
MENOTYRA	mokslo kryptis	
ARCHITEKTŪRA	studijų kryptis	Katedros vedėjas
ARCHITEKTŪRA studijų programa, valstybinis kodas	62105M102	(Parašas)
STATINIŲ ARCHITEKTŪRA	specializacija	*prof.Leonidas Pranas Ziberkas* (Vardas, pavardė)
		2009–02–02

BAIGIAMOJO MAGISTRO DARBO
UŽDUOTIS
2009–02–02 Nr. 02
Vilnius

Studentei ***Eglei Bazaraitei***

Baigiamojo darbo tema ***Laidojimo paslaugų centras Vilniuje***

patvirtinta ***2008 m. 12 mėn. 11 d.*** dekano potvarkiu ***Nr. 178 ar***

Baigiamojo darbo užbaigimo terminas ***2009 m. birželio. mėn. 01 d.***

BAIGIAMOJO DARBO UŽDUOTIS: ***A. Parengti tiriamąją darbo dalį, kurioje turi būti: 1. literatūros bei kitų šaltinių ir projektinės medžiagos analizė; 2. objektų – analogų tyrimai vietose; 3. išskirtos teorinės ir praktinės temos sprendimo problemos bei suformuluota jų sprendimo koncepcija ir pateikti apibendrinimai (išvados).***

B. Suprojektuoti temoje nurodyta objektą, atlikus urbanistinę bei vietos sąlygų analizę, įvertinus specifinius statybos teritorijai keliamus reikalavimus: gamtosauginius, paveldosauginius ir kt. Projektą pateikti grafinėje medžiagoje ir maketuose. Visa medžiaga pateikiama elektroninėje laikmenoje (kompaktiniame diske, 2 vnt.).

Baigiamojo darbo rengimo konsultantai: *prof. habil. dr. Audronis Kvedaras*

(Mokslinis laipsnis, vardas, pavardė)

Vadovas ..... *doc. Audrius Ambrasas*
(parašas) (Mokslinis laipsnis, vardas, pavardė)

Užduotį gavau
.....
(Parašas)
Eglė Bazaraitė
(Vardas, pavardė)
2009–02–02
(Data)

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Architektūros fakultetas
Architektūros katedra

ISBN ISSN
Egz. sk. .....
Data .....-.....-.....

Magistrantūros studijų **Architektūros** programos baigiamasis darbas

Pavadinimas **Laidojimo paslaugų centras Vilniuje**
Autorius **Eglė Bazaraitė**
Vadovas **Audrius Ambrasas**

Kalba: lietuvių

Anotacija

Baigiamajame magistro darbe susipažįstama su laidojimo, kremavimo, šarvojimo pastatų projektavimo ypatumais, psichologinio paveikumo aspektais, apsvarstomas žmogaus santykis su mirtimi architektūriniu požiūriu, aptariami Lietuvos ir užsienio šalių analogai, eksperimentiniai projektai.
Remiantis tiriamosios dalies išvadomis ir rezultatais, suformuluota laidojimo paslaugų centro su kapinių teritorija koncepcija. Kompleksas projektuojamas, atsižvelgiant į suformuluotus laidojimo proceso scenarijus, siekiant 3 funkcinių dalių - kapinių teritorijos, šarvojimo ir kremavimo korpusų - savarankiškumo.

Darbą sudaro 10 dalių: įvadas, analitinė šaltinių apžvalga, psichologinio architektūros paveikumo analizė, ritualinių procesų formulavimas, kapinių projektavimo gairių nustatymas, vietos tyrimai, išvados ir siūlymai, variantinis projektavimas, projektas, literatūros sąrašas.

Projekte pateikiama: analitinė medžiaga, pastato architektūriniai sprendimai (brėžiniai, maketai), kapinių teritorijos sprendimai (brėžiniai, maketai.

Darbo apimtis - 76 puslapiai teksto be priedų, 47 iliustracijos, 67 bibliografiniai ir internetiniai šaltiniai.

Pridedami darbo priedai

Prasminiai žodžiai

laidojimas, šarvojimas, šermenys, kremavimas, krematoriumas, kapinės, barstymo laukas, kolumbariumas

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Architektūros fakultetas
Architektūros katedra

ISBN ISSN
Egz. sk. .....
Data .....-.....-.....

Magistrantūros studijų **Architektūros** programos baigiamasis darbas

Pavadinimas **Laidojimo paslaugų centras Vilniuje**

Autorius **Eglė Bazaraitė**

Vadovas **Audrius Ambrasas**

Kalba: lietuvių

Anotacija

Baigiamajame magistro darbe susipažįstama su laidojimo, kremavimo, šarvojimo pastatų projektavimo ypatumais, psichologinio paveikumo aspektais, apsvarstomas žmogaus santykis su mirtimi architektūriniu požiūriu, aptariami Lietuvos ir užsienio šalių analogai, eksperimentiniai projektai.
Remiantis tiriamosios dalies išvadomis ir rezultatais, suformuluota laidojimo paslaugų centro su kapinių teritorija koncepcija. Kompleksas projektuojamas, atsižvelgiant į suformuluotus laidojimo proceso scenarijus, siekiant 3 funkcinių dalių - kapinių teritorijos, šarvojimo ir kremavimo korpusų - savarankiškumo.

Darbą sudaro 10 dalių: įvadas, analitinė šaltinių apžvalga, psichologinio architektūros paveikumo analizė, ritualinių procesų formulavimas, kapinių projektavimo gairių nustatymas, vietos tyrimai, išvados ir siūlymai, variantinis projektavimas, projektas, literatūros sąrašas.

Projekte pateikiama: analitinė medžiaga, pastato architektūriniai sprendimai (brėžiniai, maketai), kapinių teritorijos sprendimai (brėžiniai, maketai.

Darbo apimtis - 76 puslapiai teksto be priedų, 47 iliustracijos, 67 bibliografiniai ir internetiniai šaltiniai.

Pridedami darbo priedai

Prasminiai žodžiai

laidojimas, šarvojimas, šermenys, kremavimas, krematoriumas, kapinės, barstymo laukas, kolumbariumas

TURINYS

1. ĮVADAS 8
1.1. TEMOS PAGRINDIMAS 8
1.2. TEMOS NAUJUMAS, PROBLEMIŠKUMAS 9
1.3. TYRIMO DALYKAS 10
1.4. TYRIMO TIKSLAS 10
1.5. TYRIMO UŽDAVINIAI 11
1.6. DARBO METODAS 11
1.7. LITERATŪROS ŠALTINIŲ APŽVALGA 11
1.8. LAUKIAMI REZULTATAI 15
2. ŠARVOJIMO IR KREMAVIMO TRADICIJOS LIETUVOJE IR UŽSIENYJE 15
2.1. NAUJOS LAIKYSENOS MIRTIES AKIVAIZDOJE VYSTYMASIS 15
3. ŠARVOJIMO, LAIDOJIMO IR KREMAVIMO STATINIAI: ANALOGŲ APŽVALGA 18
3.1. ANALOGŲ LIETUVOJE APŽVALGA 18
3.1.1. RITUALINIŲ PASLAUGŲ RŪMAI VILNIUJE 18
3.1.2. RITUALINIŲ PASLAUGŲ RŪMAI KAUNE 19
3.2. ANALOGŲ UŽSIENYJE APŽVALGA 21
3.2.1. ŠARVOJIMO NAMAI LEONO MIESTE, ISPANIJOJE 21
3.2.2. BATSCHUNSO KAPINĖS AUSTRIJOJE 23
3.2.3. FISTERROS KAPINĖS ISPANIJOJE 24
3.2.4. KAPINIŲ PARKAS IGUALADOJE, ISPANIJOJE 26
PARQUE CEMENTERIO DE IGUALADA 26
3.2.5. SAN MIŠELĖS KAPINĖS VENECIJOJE, ITALIJOJE 27
3.2.6. SREBRNIČE KAPINĖS SLOVĖNIJOJE 29
3.2.7. BAUMSCHULENWEGO KREMATORIUMAS BERLYNE, VOKIETIJOJE 31
3.2.8. SAN CATALDO KAPINĖS ITALIJOJE 33
3.3. EKSPERIMENTINIAI GEDĖJIMO PASTATŲ PROJEKTAI IR LAIDOJIMO BŪDAI 35
4. MIRTIES RITUALŲ ERDVĖS: ATMOSFERA IR PSICHOLOGINIS PAVEIKUMAS 37
4.1. FILOSOFINIŲ, RELIGINIŲ IR EMOCINIŲ ASPEKTŲ ANALIZĖ 37
4.2. URBANISTINIO IR GAMTINIO KONTEKSTO ĮTAKA 38
4.2.1. ŠVIESA 38
4.2.2. ĮTAMPA TARP INTERJERO IR EKSTERJERO 45
4.2.3. SPALVA 45
4.2.4. VANDUO IR UGNIS 46
4.2.5. KONTRASTAS, KAIP TRANSFORMACIJOS ĮVAIZDIS 47
5. RITUALINIŲ PROCESŲ ARCHITEKTŪRINIS PROJEKTAVIMAS 48
5.1. AŠTUONI ESMINIAI LAIDOJIMO PROCESO SCENARIJAI 48
5.2. KAPINIŲ PROJEKTAVIMO GAIRĖS 52
6. IŠVADOS IR APIBENDRINIMAI 54
7. VIETOS TYRIMAI 55
7.1. ĮVADAS 55
7.2. URBANISTINĖ SITUACIJA 55
7.3. GAMTINĖ SITUACIJA 56
7.4. GATVIŲ TINKLO IR TRANSPORTO SCHEMOS TYRIMAS 57
7.5. GALIOJANTYS PAVELDOSAUGINIAI REIKALAVIMAI 57
7.6. IŠVADOS IR PROJEKTAVIMO GAIRĖS 58

8. VARIANTINIS PROJEKTAVIMAS 59
8.1. I VARIANTAS 59
8.2. II VARIANTAS 62
8.3. IŠVADOS IR SIŪLYMAI 63
9. PROJEKTAS 64
9.1. LAIDOJIMO PASLAUGŲ CENTRO PROJEKTO PROGRAMA 64
9.2. URBANISTINIO SPRENDIMO KONCEPCIJA 66
9.3. ARCHITEKTŪRINĖ IDĖJA 68
9.4. SKLYPO PLANO SPRENDINIAI 71
9.5. PASTATO VIDINĖ FUNKCINĖ STRUKTŪRA 73
9.6. MEDŽIAGIŠKUMAS 74
9.7. TECHNINIAI EKONOMINIAI RODIKLIAI 74
10. IŠVADOS 74
PAVEIKSLŲ, LENTELIŲ IR BRĖŽINIŲ SĄRAŠAS 76
LITERATŪROS ŠALTINIAI 77
PRIEDAI 82

1.

1. ĮVADAS

1.1. TEMOS PAGRINDIMAS

Keičiantis gyvenimo tempams, tradicijoms transformuojantis pagal šiandieninio gyvenimo poreikius ir galimybes, įprastos tradicijos keičiasi – nešarvojama namuose, atsisakoma tradicinių laidojimo būdų, ritualai papildomi šiandieninio gyvenimo atributais.

Dažnai šarvojimo namai kupini slogios, psichologiškai trikdančios nuotaikos, kuri ryšį su mirusiuoju tuo metu paverčia ne šviesaus jo/jos gyvenimo prisiminimu, o sunkiu atsisveikinimu niūrioje gūdžius požemius primenančioje aplinkoje.

Šarvojimo erdvė yra pilna prasmių, prasmių, ateinančių ne vien iš fizinio konteksto, bet iš paties lankytojo/gedėtojo/stebėtojo vidaus. Tai ne tos erdvės, kuriose lankytojas nieko nesitiki. Dauguma ateina su stipriai susiformavusiu požiūriu, kokia turėtų būti gedėjimo architektūra: savo funkcijos kontekste ji negali trikdyti, stebinti, sukrėsti - sukrėtimų pilna pati funkcinė situacija.

Gedėjimo architektūra – prisodrinta simbolių, ritualų, prasmių, ypač literatūriška. Architektūriniai elementai negali atlikti tik dekoratyvinio ar funkcinio vaidmens, psichologinis jų paveikumas – svarbus aspektas vertinant tokio tipo pastatus. Šviesa čia nėra tik *šviesa*, ji perteikia tam tikrus transcendicinius kodus ir transformacijos įvaizdžio prasmes, guodžiančias lankytoją ir ištęsiančias žemiškąjį gyvenimo laiką iki begalybės, suteikiant gyvenimui gilesnę prasmę. Vandens, garso, temperatūros, šviesokaitos prasmės taip pat skiriasi nuo įprastų kasdienėje architektūroje naudojamų tokių elementų efektų.

Tiriamajame darbe apžvelgiami laidojimo paskirties projektai gamtinio ir urbanistinio konteksto aspektu, jų architektūrinės išraiškos skirtumai projektuojant mieste ir užmiestyje. Be to, aptariami šių projektų garsiniai, temperatūriniai, šviesokaitos, kontrasto kaip transformacijos ir kitų elementų įtaka architektūroje. Šie elementai yra bene svarbiausi gedėjimo architektūros psichologinio paveikumo ir komforto formantai, suteikiantys prasmę ir stebėtojo, lankytojo, ir gedėtojo vaizduotėje bei jausmų skalėje.

Taip pat analizuojami eksperimentiniai, tam tikra prasme utopiniai, gedėjimo architektūros pavyzdžiai, siūlantys neįprastus šarvojimo, laidojimo būdus ir šiuolaikinius ritualus. Manau, kad tokių projektų formavimasis šiuolaikinio žmogaus sąmonėje yra žemiškojo laiko pratęsimo poreikis, noras įprasminti savo gyvenimą, savo trumpalaikę būtį. Nemanau, kad projektuojant tokio tipo statinius reiktų orientuotis į tam tikrus nustebinimus, utopijas. Tai ne vieta šou, nors tam tikra prasme mirties ritualas yra performansas, tačiau dažniausiai lankytojui, neturinčiam tam tikro meninio konteksto ir išsilavinimo, tokie architektūros efektai suvokiami kitaip arba apskritai nesuvokiami.

Gedėjimo architektūra orientuota į visus, žmonės čia lankysis tam tikra prasme nesirinkdami, nesvarstydami – tai nėra kelionė į meno centrą, muziejų ar kt. Todėl dauguma (tačiau nebūtinai visi) architektūriniai kodai turi būti lengvai skaitomi ir suvokiami. Svarbus architektūrinis daugiasluoksniškumas, pratęsiantis būties ribas iki nežinomos, nepatirtos begalybės.

Tiriamojo darbo tikslas – paanalizuoti laidojimo ritualus, procesus, suvokti pagrindinius gedėjimo architektūros formantus, išanalizuoti realizuotus ir nerealizuotus pavyzdžius, teorinę architektūros, filosofijos literatūrą, ieškoti architektūrinių įvaizdžių poezijos tekstuose, kad būtų galima suvokti jausminį stebėtojo – ne architekto – tokių erdvių išraiškos sampratą. Tiriamojo darbo pabaigoje pateikiu darbo išvadas, susidedančias iš atvirų/uždarų erdvių santykių analitinių schemų.

1.2. TEMOS NAUJUMAS, PROBLEMIŠKUMAS

Nekrokultas – viena įdomiausių lietuviškosios kultūros tradicijų. Apie tai daug informacijos pateikia Virginijus Kašinskas, tyrinėjęs nekrokulto tradicijas Lietuvoje 1970-2002 m.

Istoriškai lietuviai savo artimuosius šarvodavo namuose, išskirtiniais atvejais – bažnyčioje. Tradicija šarvoti tam skirtose viešosiose patalpose atsirado palyginti neseniai. Sovietiniais metais šarvojimo funkcijai statyti pastatai šiandien daug kur nebenaudojami, stojus Nepriklausomybei šarvojimo paskirčiai pritaikyti įprasti gyvenamieji namai, vienuolynų patalpos. Tokias konversijas galima stebėti ne tik didžiuosiuose Lietuvos miestuose – mažesniuose miesteliuose vienaaukščiame mediniame namelyje būdavo įkuriamos 3-4 šarvojimo salės, tiesa, tokie objektai dėl patogios lokacijos ir jaukaus mastelio

sėkmingai veikia ir šiandien. Galbūt dėl išlaikyto santykio, teigiančio nacionalinį tapatumą vietoje ekshibicionizmo, tylos ir konteksto vietoje plepaus mirties patoso.

Kremavimas Lietuvoje ėmė populiarėti tik paskutiniajame dešimtmetyje. Tačiau Lietuvoje krematoriumo nėra, dėl to naudojamasi kaimyninės Latvijos krematoriumo paslaugomis. Tokios paskirties objekto atsiradimas vis dar diskutuojamas – dėl kremavimo „legalumo“ diskutuoja bažnyčia, teigdama, kad katalikiškajai tradicijai toks būdas nėra priimtinas. Žinoma ir tai, kad pagoniškaisiais amžiais lietuviai savo artimuosius kremuodavo, o priėmus krikščionybę imta palaikus laidoti žemėje [10; 11; 43].

Tema, funkciniu aspektu, nėra nauja, tačiau kol kas nėra suformuotas lietuviškąsias tradicijas atitinkantis ar naują tradiciją formuojantis tokio tipo pastatų kodas, todėl remiantis užsienio patirtimi (kuri tesiekia 100 metų) šiame darbe ieškoma šiandieninės nekrokulto ritualų ir procesų architektūrinės išraiškos forma.

1.3. TYRIMO DALYKAS

Proceso formavimas, architektūrinis-emocinis-funkcinis siužetas. Nors ne vienoje Europos šalyje kremuojama tik kiek ilgiau negu šimtmetį, Lietuvoje šiuolaikinio kremavimo tradicija dar nėra susiformavusi. Remdamasi istorinėmis žiniomis apie lietuviškojo nekrokulto tradicijas, analizuoju architektūrinės išraiškos formą ir procesų projektavimą ir erdvės paveikumą tokiems procesams, atitinkantį lietuviškąjį *genius loci*.

Suformulavus tam tikras procesų/ritualų sekas, suformuluojamos du skirtingą santykį implikuojančios laidojimo paslaugų centro koncepcijos.

1.4. TYRIMO TIKSLAS

Baigiamojo darbo tikslas – remiantis tyrimo rezultatais parengti laidojimo paslaugų centro projektą pasirinktoje teritorijoje Žirnių gatvėje, Vilniuje. Atsižvelgiant į esamą situaciją ir urbanistinį konstekstą, pateikti siūlymus laidojimo paslaugų centro pastatui su krematoriumu ir koplyčia, spręsti kapinių teritorijos infrastruktūrą ir laidojimo principus, kapinių įrengimo etapiškumą.

1.5. TYRIMO UŽDAVINIAI

- Išanalizuoti šarvojimo, laidojimo, kremavimo architektūros psichologinio poveikio aspektus, laidojimo tendencijų kitimą amžių bėgyje;

- Apibrėžti šarvojimo, kremavimo ir laidojimo variantinius scenarijus, galinčius veikti šioje teritorijoje;

- Surinkti medžiagą, susijusią su šarvojimo, kremavimo ir laidojimo pastatų architektūra, išreiškiančia skirtingas mirties sampratas;

- Apibrėžti kapinių projektavimo gaires;

- Atlikti teritorijos tyrimus, urbanistinę ir gamtinę situaciją, įvertinant konteksto įtaką;

- Remiantis tyrimais, parengti konceptualų projektuojamo objekto modelį;

- Parengti keletą eskizinių projektų, išreiškiančius skirtingą santykį su mirtimi;

- Parengti architektūrinį laidojimo paslaugų centro projektą.

1.6. DARBO METODAS

Darbe remiamasi lyginamosios analizės, tyrimų vietoje, intuicinio ir variantinio projektavimo metodais.

1.7. LITERATŪROS ŠALTINIŲ APŽVALGA

Rengiant šį darbą remtasi literatūros šaltiniais, kuriuos galima suskirstyti į tokias pagrindines grupes:

a) leidiniai, kuriuose pateikiama informacija apie projektus ir realizuotus architektūrinius objektus;

b) religinę/konfesinę miestų ir tokios tipologijos objektų istorinę raidą analizuojantys leidiniai ir straipsniai;

c) tradicinius lietuvių ritualus aprašantys ir analizuojantys literatūros šaltiniai;

d) filosofinės pakraipos leidiniai, analizuojantys žmogaus laikyseną mirties akivaizdoje;

e) paveldosauginiai dokumentai, miesto planavimo dokumentai, tokios tipologijos pastatų projektavimo reglamentai;

f) vizualinė informacija, kurioje fiksuojami tradiciniai šarvojimo/laidojimo ritualai Lietuvoje.

a) leidiniai, kuriuose pateikiama informacija apie projektus ir realizuotus architektūrinius objektus:

Daugiausia informacijos iš šių leidinių naudota pirmajame tiriamajame darbe, kai rinkta informacija apie laidojimo paslaugų centrus Lietuvoje ir užsienio šalyse. Remiantis pateikta informacija analizuojami realizuoti ir eksperimentiniai laidojimo paslaugų statiniai, jų urbanistinė situacija, santykis su kontekstu, funkcinės schemos, atmosferinis erdvės poveikis, architektūrinio įvaizdžio forma ir kt.

Šios grupės leidinių bene daugiausia, nes informacija apie projektus dažnai pateikiama gana fragmentiškai, dėl to apie vieną ar kitą projektą duomenis tenka rankioti po truputį, kad susidarytų aiškesnis, platesnis ir gilesnis vaizdas.

Daug remtasi El Croquis leidiniais, išsamiai pristatančiais architektų projektus. Naudoti duomenims apie D.Chipperfield‘o projektuotas San Michelės kapines Venecijoje, Enric Miralles ir Carme Pinós suprojektuotas Igualada kapines netoli Barselonos, RCR architektų grupės projektuotą krematoriumą Hofsheidėje.

Kiek siauresnė, tačiau gana konstruktyvi pastatų apžvalga pateikiama „Detail“ žurnaluose. Informacija panaudota rengiant „Marte&Marte“ architektų grupės projektuotos Batschuns koplytėlės. Leono miesto šarvojimo namų (arch. grupė BAAS), Fisterros kapinių (arch. Cesar Portela) ir kt.

Mies van de Rohe fondo leidiniai pateikia gana išsamią informaciją apie tų metų įdomiausius Europos statinius, tarp kurių – arch.Cesar Portela „Fisterros kapinės“, arch. Arhitekton „Srebrnice kapinės“ ir kt.

Taip pat remtasi keletu pavienių (neperiodinių) leidinių, kuriuose ieškota informacijos apie vieną ar kitą projektą.

Be to, neišsamios, tačiau labai įdomios informacijos rasta internete [30-59]. Daug surinkta nuotraukų, trumpų aprašančių tekstų ir pan.

b) religinę/konfesinę miestų ir tokios tipologijos objektų istorinę raidą analizuojantys leidiniai ir straipsniai:

V.Girininkienė knygoje „Vilniaus kapinės“ pateikia išsamią istorinę medžiagą apie Vilniaus kapines, jų istoriją ir šiandieninę situaciją. Tokia gausi informacija naudinga rengiant kapinių projektavimo gaires. Aprašomas kapinių konfesinis pasiskirstymas Vilniaus miesto teritorijoje, viešųjų kapinių atsiradimo priežastys ir laidojimo būdai. Be to, įdomi vizualinė informacija apie jau sunaikintas Vilniaus kapines (pvz., žydų kapinės Olandų gatvėje, reformatų kapinės Pylimo gatvėje, neišlikę kolumbariumų vaizdai Rasų kapinėse ir kt.)

Lukas Rekevičius savo magistriniame darbe „Istorinė konfesinių miesto rajonų vieta Vilniaus struktūroje“ pateikia struktūrizuotą informaciją apie kapinių išsidėstymą Vilnias teritorijoje. Nuo seno polikultūriniame Vilniaus mieste kapinės, kaip ir kiti religinei objektai, tarnavo vienai ar kitai konkrečiai religijai. Pastebi tam tikri dėsningumai, būdingi konfesinių pastatų ir kapinių išsidėtymui mieste, pvz., stačiatikių kapinės buvo tik rytinėje Pilies gatvės pusėje, žydų religinis centras – šalia Vokiečių gatvės, reformatų kapinaitės kurdavosi arčiau dvarų ir t.t. Remiantis šia ir kita istorine informacija, galima spręsti, kad ir palyginti liberaliame šiandienos pasaulyje, derėtų laikytis tam tikros religinės atskirties, nekonfesinės kapinės taip pat turėtų būti atskirtos nuo konfesinių, suteikiant galimybę lankytojams netrikdomiems atlikti savo religines apeigas.

Philippe Ariès „Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje“ analizuoja žmogaus santykį su mirtimi Europietiškoje kultūroje. Nors Lietuva amžių tėkmėje dažnai atsidurdavo ant provincialaus Europos pakraščio, tačiau tam tikrų sąsajų su lietuviškąja kultūra visgi galima užtikti. Pavyzdžiui tai, kad ilgą laiką tiek kitose Europos šalyse, tiek Lietuvoje laidota bažnyčių šventoriuos, kuo arčiau bažnyčios sienos. Populiariausios vietos buvusios toje vietoje, kur nuo bažnyčios stogo laša vanduo – tikėta, kad ant šventyklos stogo pabuvęs vanduo tampa šventas ir patekęs ant žmogaus kapo, palengvina jo/jos skaistyklos kančias. Tokio tikėjimo būta ir Lietuvoje, ir kituose kraštuose.

Be to, aptariamas žmogaus kolektyvinis ir individualus santykis su mirtimi Europos kultūroje, kuris amžių bėgyje taip pat kito. Priklausomai nuo šio santykio, kito ir laidojimo tradicijos, higienos ir mirties artumo samprata.

c) tradicinius lietuvių ritualus aprašantys ir analizuojantys literatūros šaltiniai:

Tradicinius lietuvių mirties ritualus aprašo M.Gimbutienė, nemažai išsamios informacijos pateikia Virginijus Kašinskas. Jo straipsnyje aprašomi istoriniai laidojimo papročiai, senovės lietuvių laidojimo atmosfera, laidojimo procese naudoti elementai ir simboliai.

Taip pat remtasi asmenine šermenų patirtimi Adomavo kaime, Šilalės rajone, senelių ir tėvų pasakojimais, fotonuotraukomis, fiksuojančiose šarvojimo erdvę, laidojimo procesą ir kt.

d) filosofinės pakraipos leidiniai, analizuojantys žmogaus laikyseną mirties akivaizdoje, architektūros psichologinį paveikumą ir atmosferiškumą:

Filosofo A.Sverdiolo knygoje „Kultūros filosofija“ svarstoma mirties „svorio“ idėja, apmąstoma mirtis, kaip egzistencijos tikslas. Nemažai nuorodų apie mirties sampratą galima rasti poezijos veikaluose – „Mirti reikia rudenį“ (aut. Donaldas Kajokas“), „Generuotos mirties mutacijos“ (aut. Tomas S.Butkus) ir kt. Poetiniuose samprotavimuose išreiškiama žmogaus laikysena savo ir kitų mirties akivaizdoje, kalbama apie kiekvieno baimes ir išsilaisvinimo galimybę.

e) paveldosauginiai dokumentai, miesto planavimo dokumentai, tokios tipologijos pastatų projektavimo reglamentai:

Remiantis šia literatūra aiškinamasi, ar projekto teritorijoje ir jos kontekste yra saugojamų objektų. Be to, remiantis Vilniaus miesto bendruoju planu numatomas galimas komplekso aukštingumas, sudėtis, santykis su aplinka ir kt., remiantis kapinių tvarkymo taisyklėmis, nustatomos kapinių projektavimo gairės.

f) vizualinė informacija, kurioje fiksuojami tradiciniai šarvojimo/laidojimo ritualai Lietuvoje:

Prosenelių, senelių fotografijos albumai fiksuoja bene svarbiausias gyvenimo akimirkas – gimimus, santuokas, laidotuves. Bene gausiausia šiuose fonduose – laidojimo momentų – gedėtojai prie karsto namuose, laidojimo procesija, atsisveikinimas bažnyčioje, laidojimas.

Remiantis šia vizualine ir perpasakota informacija, kuriama laidojimo proceso modelis, kuriame ieškoma vietos kremavimo procesui, taip formuojama šiuolaikinė laidojimo ceremonija, ieškoma universalių grandžių, multikonfesinių procesų ir kt.

1.8. LAUKIAMI REZULTATAI

Laidojimo paslaugų centro projektas, talpinantis savyje įvairius procesų variantus (pateikiami ... tiriamojo darbo 3 puslapyje), išreiškiantys konfesinį universalumą arba pageidaujamą jų atskirtį. Be to, numatoma suprojektuoti Žirnių gatvės kapinių struktūrą, remiantis istorinių Vilniaus kapinių pavyzdžiais ir lietuviškąja nekrokulto tradicija.

2. ŠARVOJIMO IR KREMAVIMO TRADICIJOS LIETUVOJE IR UŽSIENYJE

2.1. NAUJOS LAIKYSENOS MIRTIES AKIVAIZDOJE VYSTYMASIS

Baltai mirusiuosius laidodavo trimis pagrindiniais būdais, išreiškusiais žmogaus sąjungą su trimis pirmapradžiais elementais: žeme (laidota pakasant), oru (laidota medžiuose) ir ugnimi (kremuota) [23].

Laidojimas medžiuose – mažiausiai paplitęs paprotys, sietinas su Deivės Motinos kultu. Manyta, kad mirusio kūno laidojimas žemėje ir pačios žemės išniekinimas, todėl mirusieji kelti į medžius ir laikyti ten, kol telikdavę kaulai. Tik tuomet palaikai buvo užkasami į žemę [23].

Laidojimas žemėje mūsų krašte paplitęs iki šiol. Taikomas ir kremuotiems palaikams. Tradicijos pradžia siekia akmens amžių. Mirusieji laidoti su išeiginiais drabužiais, papuošalais, į kapą dėti indai, įrankiai ir kiti daiktai, kurie, kaip tikėta, galėjo mirusiajam praversti pomirtiniame gyvenime.

Mirusiųjų deginimas – sena tradicija, būdinga ne vienam pasaulio kraštui. Teigiama, kad kremavimo pradininkai – Mesopotamijos šumerų dvasininkai. [22]. Iš ten šis paprotys paplito po kitus Azijos ir Afrikos kraštus. Rašoma, kad sudeginti žymūs graikų veikėjai (Hektoras, Achilas), romėnai (Pompėjus, Brutas, Augustas, Neronas ir kt.). Iki XV a. Europoje mirusieji nebedeginti. Paprotys atgijo XIX a. pabaigoje – tuo metu atidarytas pirmas krematoriumas, skirtas tik mirusiųjų palaikų deginimui. Krematoriumų statyba ypač suintensyvėjo po Pirmojo pasaulinio karo. Tačiau katalikų bažnyčia iki 1964 m. draudė kremaciją dėl prieštaravimo tikėjimui, teigiančiam pomirtinį gyvenimą ir mirusiųjų prisikėlimą.

Baltų kraštuose mirusiųjų deginimas įsivyravo XI a., XII-XIII a. kremavimas tapo vienintele laidojimo forma. Kremuoti ir didžiųjų Lietuvos kunigaikščių palaikai (Gedimino, Kęstučio, Algirdo ir kt.). Tokie laidojimo papročiai stebino Vakarų Europos krikščionis, kur tokio papročio nebūta ir iki krikščionybės įvedimo [22].

Tacitas savo veikaluose pažymi, kad germanai kilmingus mirusiuosius degino ant kadagių laužo, skleidusio malonų kvapą. Kitus – žemesnės kilmės – ant ąžuolo ar skroblo laužų.

Kadangi kremavimas Europoje išpopuliarėjo per paskutiniuosius šimtą metų [17, 18 p.], bent kol kas nesama išskirtinių laidojimo ritualų, lydinčių tokį laidojimo būdą. Todėl architektams projektuojant šarvojimo, kremavimo ir laidojimo kompleksus Europos šalyse iškyla nemažai problemų – pirmiausia, kaip funkciškai suformuoti erdves, kurios būtų jautrios, bet ne sentimentalios, atitinkančios progą, tačiau išvengiančios pompastikos, kupinas pagarbios baimės, bet ne išgąsčio.

Prancūzų istorikas tanatologas Philippe Ariès veikale „Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje“ analizuoja laikyseną mirties akivaizdoje įvairiais laikotarpiais. Jis teigia, kad anksčiau maždaug iki XX a. vidurio kremavimu siekta priešintis Bažnyčios primestoms normoms ir krikščioniškiems papročiams. Tuo tarpu dabar kremavimas yra pasirenkamas dėl naujoviškumo, pasitikėjimo racionalumu ir pomirtinio gyvenimo atsisakymas. Jis taip pat teigia, kad Bažnyčia „būtų linkusi su tuo [kremavimu] sutikti, prisimindama laikus, kai pelenai <...> buvo gerbiami kaip ir palaidoti kaulai.“ [17, 233 p.]

Anglų sociologo Geoffrey Gorerio atlikta apklausa apie visuomenės požiūrį į kremavimą XX a. viduryje atskleidė dvi pagrindines pasirinkimo kremuoti priežastis. Respondentų teigimu, kremavimas laikomas „geriausia priemone atsikratyti mirusiųjų“. Antroji priežastis – „kremacija panaikina kapinių

kultą ir kapų lankymą“ [17]. Tačiau nepaisant tokios iškeltos priežastinės hipotezės, XX a. antroje pusėje Vakarų Europoje įkuriami krematoriniai parkai – kolumbariumų parkai, kur artimieji gali pagerbti savo artimuosius kaip ir tradicinėse kapinėse.

Jei kremavimą laikytume tuo „patogiu būdu atsikratyti mirusiųjų ir jų kulto“, tuomet kremavimas tėra procesas, techninis veiksmas sunaikinti istorinei-fizinei atminčiai. Šiaip ar taip, pats kūno deginimas nėra tas veiksmas, kuris turėtų išlikti artimųjų atmintyje, o krematoriumas – nelaikomas sakralia vieta, todėl remiantis G.Gorerio teiginiais ir savo asmeninėmis nuostatomis, manau, kad krematoriumas turėtų būti kiek galima geriau architektūriškai maskuojamas, sutelkiant architektūrinį dėmesį į atsisveikinimo erdvę.

Ar derėtų vengti nekrokulto, keičiantis šarvojimo ir laidojimo papročiams, kai visuomenėje laikomasi rimties ir tam tikro abejingumo? Ar senųjų tradicijų pakeitimas naujesnėmis ir abejingesnėmis yra kelias, palengvinantis gedėtojų sielvartą dėl mirusio artimo? Architektūra, kurianti erdves tokiems ritualamas turi atsakyti į tokius klausimus, nes būtent architektūrinis mirties scenarijus suponuos gedėtojų santykį su mirusiuoju. Kapinių vizualinė išraiška kalba ne apie ką kitą, kaip tik mūsų visuomenės santykį su mirusiaisiais, šalto patoso kupinos šarvojimo erdvės mirtį - kaip įvykį - į atmintį įrašys kaip dar kraupesnį.

P. Ariès teigia, kad mirusiųjų kultas ir pagarba kapinėms romantinės laikysenos mirties akivaizdoje kraštuose turėtų išnykti dėl primestų išsivysčiusių kraštų normų, naujo visuomenės modelio. [17, 241 psl.]. Mirties suvokimas, jo teigimu, turėtų tapti ta nemalonia mintimi, kurią dauguma vengs mąstyti – nors mirtis neišvengiama, tačiau paprasčiau apie ją negalvoti ir dar mažiau apie ją kalbėti [17, 242psl.].

Kokia lietuvio laikysena mirties akivaizdoje? Į šį klausimą gali atsakyti sociologai ir psichologai. Architektui lengviau stebėti ir įvertinti architektūrinę kapinių ir naujai iškilusių šarvojimo namų išraišką. Šarvojimo namų architektūra paprastėja, tačiau tai vyksta daugiau iš finansinių galimybių – ikoniškos architektūros pavyzdžių, sukurtų Lietuvoje po Nepriklausomybės, nėra daug, o ką kalbėti apie socialinės paskirties pastatus, kuriems dažniausiai gerokai pataupoma. Lietuviškasis mirties patosas išryškėja antkapių architektūroje, kurie ir išsaugo mirusiųjų ilgaamžiškumą. Tačiau kapinės netenka

intymumo. Kiekvienam mirusiąjam skiriama atskira kapo duobė, tuo tarpu anksčiau laidota toje pačioje duobėje kas keletą metų (mano seneliai ir proseneliai (maždaug šeši asmenys) sutilpo dviejose duobėse, nes mirė maždaug kas 10-15 metų ir anksčiau mirusių asmenų palaikai ir karstai spėdavo sudūlėti). Dėl gyventojų tankėjimo miestuose, jų augančios koncentracijos, kapinės plečiasi nežmonišku greičiu, tapdamos nejaukiomis smėlio ir jaunų medžių dykromis, todėl kuriant naujas kapines tikslinga formuoti nedidelio mastelio kapinių kvartalus, kurie augtų baigtiniais – vieno kvartalo pildymo – etapais, tarpus tarp kvartalų užpildant medžių juostomis ir kolumbariumų grupelėmis.

3. ŠARVOJIMO, LAIDOJIMO IR KREMAVIMO STATINIAI: ANALOGŲ APŽVALGA

3.1. ANALOGŲ LIETUVOJE APŽVALGA

3.1.1. RITUALINIŲ PASLAUGŲ RŪMAI VILNIUJE

Autorius: arch. Č.Mazūras.

Vieta: Vilnius, Lietuva.

Realizavimo metai: dviem etapais – 1975 ir 1987

1 pav. Ritualinių paslaugų rūmai Vilniuje [67]

Atokiai nuo Olandų gatvės, kalvotame sklype Krivių gatvėje, medžiais apaugusiame sklype – gamtinio konteksto apsuptyje, netrikdomame išorinio pasaulio triukšmo ir nesustabdomo tempo. Ankstyvasis statinys išsiskiria ekspresyviomis formomis – dviem aukštais nusklembto trikampio formomis, aukščiu gerokai viršijančiomis pagalbines patalpas.

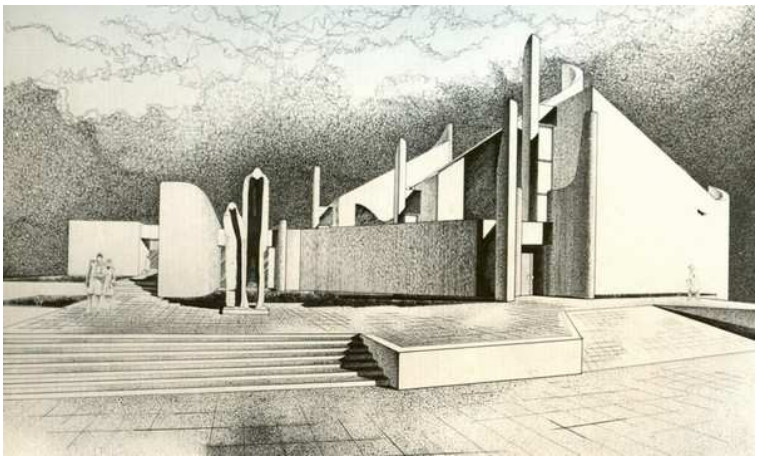
Naujame tūryje daugiau dėmesio skiriama interjerui nei eksterjerui – mistiška, susikaupimą inspiruojanti nuotaika išgaunama postmodernaus stiliaus patalpas apšviečiant santūria šviesa.

Tūrinė kompozicija suvaldoma santykiu tarp aukštų ritualinių salių tūrių ir administracinių-ūkinių pastatų, kuriančių tarpusavyje ritmingą besileidžiančių linijų ir plokštumų dialogą. Nesudėtingos architektūros statiniai nekomplikuoja šarvojimo proceso, aiškiai atskiriamos pagalbinės ir gedėtojų patalpos. Į šarvojimo sales patenkama iš bendrų vestibiulių, kurie išnešimo-atsisveikinimo metu tarnauja kaip gedėtojų susibūrimo vieta.

3.1.2. RITUALINIŲ PASLAUGŲ RŪMAI KAUNE

Autorius: arch. A.Paulauskas.

Vieta: Kaunas, Lietuva. Realizavimo metai: dviem etapais – 1978

2 pav. Ritualinių paslaugų rūmai Kaune [66]

Triukšmingoje Jonavos gatvėje Kaune, netoli Neries upės tykiai nykstantys ritualiniai paslaugų rūmai – vienas savičiausių architekto Alfredo Paulausko kūrinių. Netaisyklingo plano statinys plastiškai išsiskiria Neries šlaito papėdėje šviesiai tinkuotų plytų kūnu, „įsikabinančiu“ į praeivio atmintį stipriomis šlaitinių stogų įstrižainėmis. Kompozicija užbaigiama A.Paulausko kurta skulptūra „Liūdesys“.

Tai antras tokios paskirties objektas Lietuvoje, pastatytas netrukus po Vilniaus ritualinių paslaugų rūmų 1975 metais. Architektas A.Paulauskas projektavo ir mažosios architektūros elementus – originalius šviestuvus, suoliukus ir kt.

Šarvojimo procesas šiame pastate sprendžiamas asimetriško plano struktūroje. Formuojami du įėjimai, skirti gedėtojams ir galutiniam išnešimui-paskutiniajam atsisveikinimui. Tačiau esant keliems mirusiesiems bendroji vestibiulio erdvė tampa šurmulio zona (ypač paskutiniojo atsisveikinimo-išnešimo metu), trikdančia kitų mirusiųjų gedulą. Erdvios šarvojimo salės – tamsių spalvų, santūriai apšviestos, tačiau gana šaltos ir nejaukiai mįslingos.

3.2. ANALOGŲ UŽSIENYJE APŽVALGA

3.2.1. ŠARVOJIMO NAMAI LEONO MIESTE, ISPANIJOJE

TANATORIO MUNICIPAL DE LEÓN

3 pav. Šarvojimo namai Leono mieste. Ispanijoje. Intravertiškas pastatas nykią gyvenamųjų namų aplinką papildo gaivia vandens plokštuma [37]

Autorystė: BAAS: arch. Jordi Badia, arch.Josep Val. Bendradarbiai: Elena Valls, Tirma Balagué, Albert Cibiach, Luis Victori, Marcos Catalán

Vieta: León, Ispanija. Projektavimo metai: 1997. Realizavimo metai: 2001

4 pav.. Šarvojimo namai Leono mieste. Ispanijoje. Koplyčios interjere – natūrali šviesa be konteksto, plūstanti pro skulptūriškus švieslangius, įtaisytus prie įėjimo [37]

Įžemintas statinys, skirtas šarvojimui, urbanistiniame audinyje veikia kaip viešosios erdvės elementas – stačiakampis vandens baseinas, apsodintas beržais. Pastato funkcija nepastebima iš išorės, be to, iš vidaus jis taip pat izoliuotas nuo vizualinių ryšių su aplinkiniais rajonais. Nors jis „maitinamas“ natūraliais šviesos šaltiniais, tačiau tokiu būdu vienintele suvokiama išore galime laikyti neapibrėžto gylio dangaus skliautą, o tokį santykį su aplinka galima pavadinti semantiškai įprasmintą.

Projekto struktūra ir funkcinė sistema pagrindžia pastato semantinį aspektą - pastato įkasimas į žemę, paliekant natūralios šviesos plyšius. Vienintelis stebėtojui iš vidaus suvokiamas kontekstas yra dangaus skliautas. Tokiu būdu surišamos kelios mirties ir transcendentalumo nuorodos: vanduo, dangus ir požemis, kurių jungiamasis elementas yra šviesa. Tai neabejotinai kuria ne tik susikaupimo ir rimties nuotaiką, nuteikia meditatyviai, bet ir pagrindžia save mitologiniais ir religiniais principais.

3.2.2. BATSCHUNSO KAPINĖS AUSTRIJOJE

CEMETERY BATSCHUNSTOTENKAPELLE

Autorystė: Marte : Marte Architecten, Weiler. Bendradarbiai: Robert Zimmermann, Alexandra Fink, Stefan Baur, Davide Paruta

Vieta: Batschuns, Vorarlberg, Austrija. Projektavimo metai: 2001. Realizavimo metai: 2002

5 pav. Batschunso kapinių koplytėlė – nuosaikios formos ir jautrių interjero detalių poezija [63]

Objektas užbaigia senųjų kapinių bloką, akcentuojant kraštą nedidele koplyčia, neužgožiančia šalimais esančios bažnyčios. Minimalistinių asketiškų formų ir išraiškos statinys suprojektuotas ir pastatytas su maksimalia precizika. Koplyčia išsiskiria gerai apmąstytomis detalėmis ir religinių simbolių naujoviška išraiška minimalistinėmis primonėmis: liejant molį į konstrukciją įmontuojamas vertikalus medžio elementas, simbolizuojantis kryžių, kurio semantinę prasmę papildo šviesa, krintanti pro stogo konstrukcijoje paliktą skylę. Be to, šiaurinė pastato siena kilstelėta nuo žemės, taip kompozicijai suteikiant netikėti lengvumo.

Koplyčia pastatyta bendradarbiaujant su menininku ir molio konstrukcijų specialistu Martinu Rauchu. Grynas be jokių priemaišų molis buvo liejamas 12 cm sluoksniais. Preciziškas darbas, gerai apgalvotos detalės ir betono bei plieno elementų naudojimas konstrukcijoje garantuoja jo ilgaamžiškumą. Atsižvelgus į nežymią lietaus sukeltą paviršiaus eroziją, ir siekiant užtikrinti ilgalaikiškumą, koplytėlės sienos nežymiai pastorintos.

3.2.3. FISTERROS KAPINĖS ISPANIJOJE

CEMENTERIO DE FISTERRA

Autorystė: arch. César Portela. Bendradarbiai: Juan Mosquera, Fabiá Estévez, Serafín Lorenzo

Vieta: Fisterra, šiaurrytinis Iberijos pusiasalio pakraštys, netoli Santiago de Compostela miesto, Ispanija.

Projektavimo metai: 1998. Realizavimo metai: 2000.

6 pav. Ilgai manyta, kad Fisterra – vakariausias Europos taškas. Iš šito uosto išvykdavo vietos mirusieji. Prieš keletą metų arch.Cesar Portela mirusiųjų uostui suteikė formą – pirmapradės – stačiakampio – formos tūriai pabiro link Atlanto vandenyno. [5]

Architektas César Portela, projektuodamas šias kapines, permąstė senąsias Galisijos ir Keltų kraštų tradicijas, ir išryškino kelias keltų tradicijai specifines laidojimo nuorodas: jūra/vandenynas, upė (tekanti šlaitu žemyn vandenyno link), kalnas/šlaitas ir dangus. Tai kompozicinės kapinių ribos, kurios atstoja materialiąsias šiuolaikinių kapinių ribas.

Projektas imituoja gamtos kūrimo principus, bet taip pat reflektuoja žmonių statybos metodus ir humanišką ryšį su gamtine aplinka. Pasak architekto, elementai sukomponuoti it laivų konteineriai, išmesti pakrantėn po audros. Į laidojimo kambarius patenkama iš jūros pusės, tuo tarpu į koplyčią ir šarvojimo patalpas įėjimas organizuojamas priešingoje nuo jūros kelio pusėje.

7 pav. Vienodi kolumbariumų tūriai išlaiko bendruomeninį individualumą [8, 57, 58]

Arčiausiai kelio įrengta mažutė, savo dydžiu tapati laidojimo kambariams, koplyčia. Šalia jos dviejų tūrių statinys šarvojimui. Laidojimo kambariai - kolumbariumai pastatyti palei takus, vedančius šlaitu žemyn link Atlanto vandenyno.

Kiekvienas laidojimo kambarys statomas ant cokolio, sumūryto iš lauko akmenų, slenksčio laiptai išskabtuoti iš vientiso granito luito. Vieno elemento matmenys: 3.3m aukščio ir 5m ilgio. Statybai naudotos 200 mm storio pilko Mondarizo akmens plokštės (3.30m aukščio ir 0.72m pločio), tarpusavyje sutvirtintos tik plonu kalkių skiedinio sluoksniu, iš esmės nieko nelaikančiu, konstrukcija stabiliai suremta, atsižvelgus į žemės traukos dėsnius. Akmens plokštės tašytos vietoje. Sienų plokštės iš viršaus užremtos sunkia ir tankia plokšte, laikančia juos drauge. Koplytėlės ir šarvojimo patalpų išorė ir vidus taip pat akmeniniai, akmuo panaudotas ir takų dangai, suklotai tradiciniu čionykščiu būdu. Į laikančių sienų tūrius, kuriems taip pat naudotas lauko akmuo, integruoti akmeniniai suolai.

Ypač poetiškas minimalizmas, atsisakantis dekoro ir kitų stilistinių įmantrybių. Topografija, tyla, nebūtis ir atmintis - pirminiai šio projekto būdiniai, tuo tarpu architektūra tėra jų rezultatas.

3.2.4. KAPINIŲ PARKAS IGUALADOJE, ISPANIJOJE

PARQUE CEMENTERIO DE IGUALADA

Autorystė: arch. Enric Miralles, arch. Carme Pinós

Vieta: Igualada vietovė netoli Barselonos, Ispanija. Projektavimo metai: 1985. Realizavimo metai: 1991.

8 pav. Barselonos priemiestyje įkurtos kapinės „vengia“ konteksto ir kuria vietinį, nuo pramoninės aplinkos atribotą, mikroklimatą [11, 35, 2]

Šios kapinės laikomos vienu poetiškiausių dvidešimtojo amžiaus Katalonijos regiono statinių. Projektas išreiškia architektų poetišką požiūrį į paskutinią materialią žmogaus gyvenimo transformaciją ir sujungia į vieną praeities, dabarties ir ateities nuojautas.

Procesijų takas nusileidžia į kapinių erdvę iš pietvakarinės pusės. Įėjimas žymimas abstrakčiomis metalo strypų kompozicijomis, primenančiomis kryžių. Kolumbariumai išdėstomi dviem aukštais terasos principu. Mauzoliejai ir laidojimo kambariai įkurti už natūralaus akmens sienų ir po žeme.

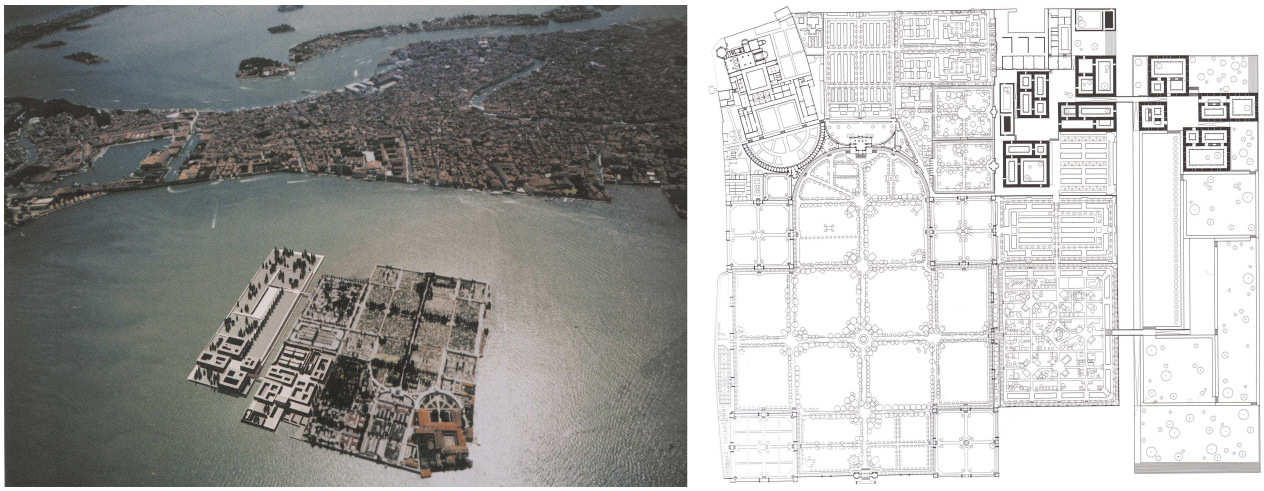
Kolumbariumai ir mauzoliejai rikiuojami aplink atvirą ovalią grįstą aikštę, kuriant vizualiai nuo aplinkos atribotą vietos mikroklimatą. Skulptūriškos kolumbariumų “spintos” savo forma vizualiai uždaro aikštės erdvę. Aikštė sudaigstyta liaunų medžių kamienais, laikui bėgant turėtų “užsikloti” gaiviu augalijos sluoksniu, kuriančiu dar kontempliatyvesnę nuotaiką. Aikštės danga komponuojama laisvai išdėstytomis medžio plokštumomis su aštresniais betono elementais ir laisvai pabirusiais šviestuvais.

3.2.5. SAN MIŠELĖS KAPINĖS VENECIJOJE, ITALIJOJE

CEMENTERIO DE SAN MICHELE

Autorystė: arch. David Chipperfield. Bendradarbiai: SSSR

Vieta: Venecija, Italija. Projektavimo metai: 1998. Realizavimo metai: nerealizuota

9 pav. Projektuodamas San Mišelės kapines architektas David Chipperfield išsaugojo vietos kapinėms būdingą mastelį ir erdvinį charakterį [3]

San Mišelės salos kapinių istorija siekia XV amžių - čia stovi tų laikų bažnyčia ir vienuolynas, o per paskutiniuosius keturis šimtus metų istorinės kapinės patyrė nemažai permainų, kol galiausiai praėjusio amžiaus pabaigoje išryškėjo aštrus kontrastas tarp romantiško įvaizdžio ir nykios *municipalinės* realybės. Todėl nuspręsta išplėsti kapines rytų kryptimi, padidinant salos plotą.

Venecijos lagūnos sala yra skirta vien tik laidojimo funkcijai. Dėl specifinės geografinės padėties, jos ypatingai neveikia urbanistinis kontekstas, save išreiškiantis tik vizualiniais ryšiais.

Naujoji struktūra neprojektuojama linijiškai, siekiant išvengti monotoniško ir kieto sienų ir kapų pasikartojimo; kapai grupuojami, iš jų suformuojant vidinius kiemelius ir tokiu būdu kuriant jaukesnę kapinių erdvę. Antrojo etapo salos projektas tęsia pradėtą architektūrinę mintį – iš jau esamos salos nutiesiami du tiltai į naujają salą, joje suplanuojami takai ir būsimų kapinių „kvartalai“.

10 pav. San Mišelės kapinių saloje - skirtingų paskirčių erdvių urbanistinis raizginys [3]

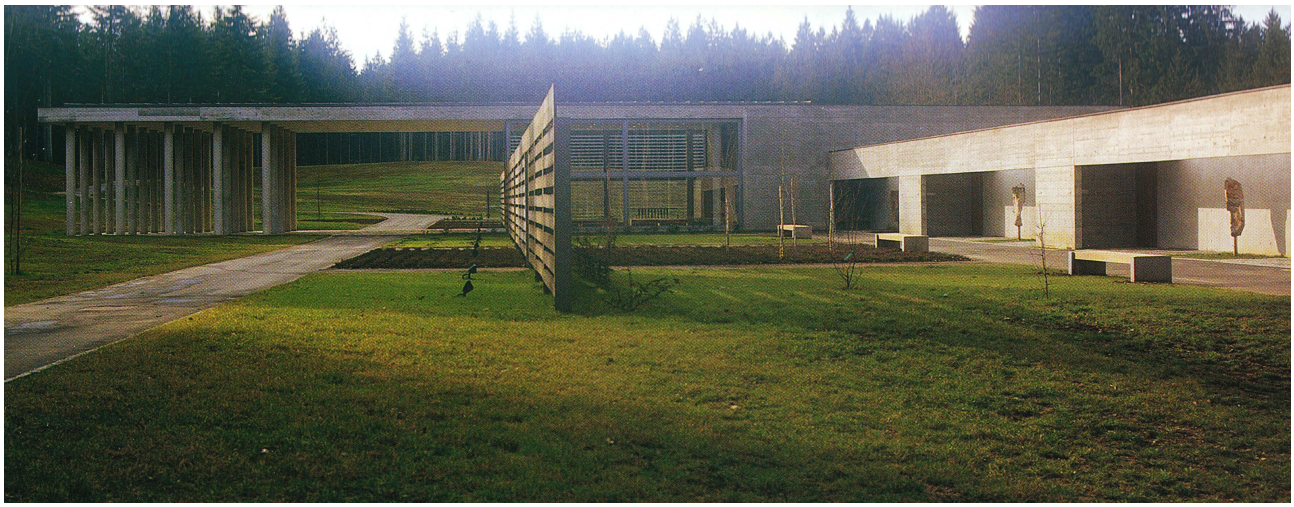
Kompoziciją galima apibūdinti pagrindiniais principais: vaizdai (scorci), vidiniai kiemai (campo and corti), siauros gatvės, skersgatviai (calle) ir sodai (giardini). Sekant šiais principais, siekiama suprojektuoti įvairesnę, tačiau pakankamai apibrėžtą laidojimo teritoriją.

3.2.6. SREBRNIČE KAPINĖS SLOVĖNIJOJE

SREBRNIČE CEMETERY

Autorystė: Arhitekton: arch. Aleš Vodopivec, Dušan Ogrin, Davorin Gazvoda. Bendradarbiai: Nena Gabrovec

Vieta: Srebrniče, Novo Mesto, Slovėnija. Projektavimo metai: 1997. Realizavimo metai: 2000

11 pav. Natūralaus gamtovaizdžio „nužymėjimas“ minimalizmo principais. Srebrniče kapinės Slovėnijoje.

Kapinės projektuojamos miške, pirminė stadija apima maždaug 8 hektarų miško plotą, kuriame projektuojami pirmieji statiniai: administracinis pastatas, šarvojimo salė ir keturios koplyčios.

Šarvojimo ir administracinis pastatai suprojektuoti optinėje ašyje, kapinių teritoriją apribojant vakarų pusėje. Statinių kontekstas – natūralus gamtovaizdis, miškas, ribojantis kapinių teritoriją. Į šarvojimo salę patenkama švelniai kylančiu keliu, lankytojo apžvalgos plotas ribojamas medžių sienos, o laipsniškai platėjančioje erdvėje išryškėja šarvojimo pastatas. Laidojimo teritorija nuo šarvojimo pastato atskirta siaura miško juosta.

Sekama topografinėmis sąlygomis, šiek tiek jį pakeičiant, kad būtų patogiau įkurti kapines ir statyti pastatus, kurie kontekstualiai atlieptų sklypo charakterį. Numatant kapines plėsti, siekta jautraus balanso tarp naujų statinių ir čia esančių gamtos vertybių. Sprendimas paprastas, formos lakoniškos, šykšti minimalistinė ekspresija, funkcinių ryšių aiškumas ir skaidrus, veik nepastebimas įsiliejimas į aplinką.

Pastato vidus atvertas į išorę, koplyčia ne aklinai atitverta nuo aplinkos, o didelėmis stiklos plokštumomis susijungia su miško erdve. Tuo tarpu keturios šarvojimo salės aklinai uždarytos nuo aplinkos, šviesa į šias patalpas tiekiama per atriumus. Kapinių pusėje pastato kompozicija susmulkinama 25 betono kolonų grupe.

Transcendentalumas šiame projekte išreikštas ne nukreipiant lankytojo žvilgsnį, o praplečiant jo apžvalgos kampą. Nors erdvė ribojama miško, sukuriant tam tikrą mikroklimatą, ilgos pastatų formos ir aiškūs paviršiai implikuoja begalybę. Kuriamas dialogas tarp materialaus ir dvasinio, spontaniškumo ir racionalumo, kontrastuojama beprotišku greičiu besisukančiam pasauliui, paskutinę gyvenimo akimirką-amžino poilsio vietą paliekant nebylią, be iliuzijų, laisvą nuo vaizdų ir išorinio pasaulio nuorodų.

3.2.7. BAUMSCHULENWEGO KREMATORIUMAS BERLYNE, VOKIETIJOJE

CREMATORIUM BAUMSCHULENWEG

Autorystė: arch. Axel Schultes ir Charlotte Frank

Vieta: Baumschulenweg, Treptow, pietrytinis Berlynas, Vokietija. Realizavimo metai: 1998

12 pav. Baumschulenwego krematoriumas

Senojo krematoriumo vietoje, senųjų kapinių teritorijoje statomas naujas krematoriumas su visuomeninėmis patalpomis. Į krematoriumo teritoriją iš gatvės patenkama medžiais apsodintu, žvyruotu taku, kertančiu aštuoniolikto amžiaus arkadą. Šalia gatvės suprojektuota automobilių stovėjimo aikštelė. Krematoriumas, čia stovėjęs jau anksčiau, apsuptas senųjų Friedhofo kapinių. Į pastatą lankytojai įleidžiami iš Kiefholzstrasse gatvės, tuo tarpu administracijos įėjimai suprojektuoti kitoje pastato pusėje. Čia iki pastato privažiuojama autotransportu, tuo tarpu lankytojų įėjimas pasiekiamas tik pėsčiomis. Į administracijos požeminį parkingą patenkama iš pastato užnugario.

Pasirinktas pastato vidaus uždarumo principas, funkcijos slėpimo strategija, siekiant tokio tipo viešosios erdvės patirtį išgyventi kaip galima privačiau.

Krematoriumas sukomponuotas it vienas masyvus tūris, suskaidytas giliomis nišomis ir žalvarinių žaliuzių plokštumomis. Kompozicijos akcentas - hiperbolizuoto dydžio krematoriumo kaminai, išreiškiantys ne tik pastato funkciją, bet ir papildantys kompoziciją santūria dinamika. Pasak architektų, šiais laikais sunku suteikti mirusiesiems tokias poilsio vietas kaip piramidės ar ziguratai, šiandien kur kas svarbiau ir paprasčiau sukurti ramią, kontempliatyvią erdvę gedėtojams. Paskutinis žemiškasis ritualas.

Pastato planinio sprendimo ašis – atvira erdvė su 10m aukščio kolonomis, kiaurai perveriančias betonines lubas ir taip papildančiomis erdvę natūralios šviesos ornamentika.

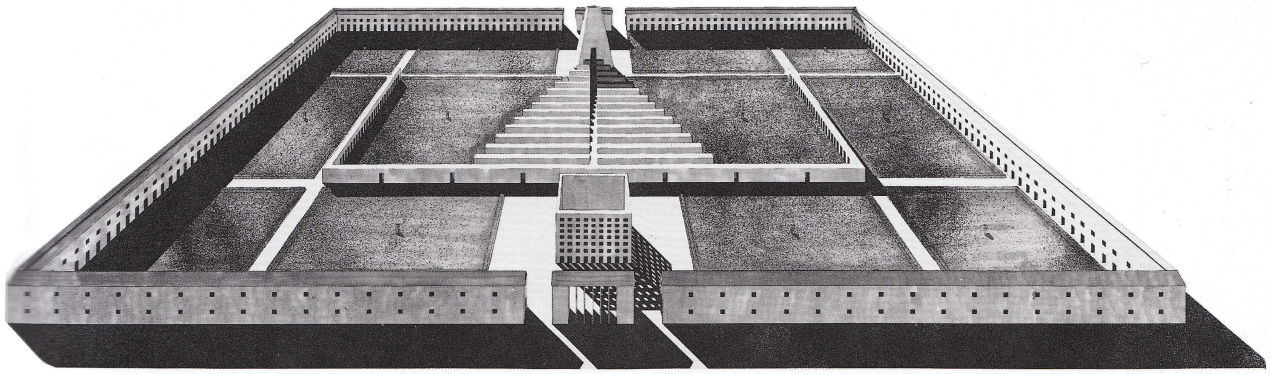
Pagrindinė statybos medžiaga – betonas – atlieka ne tik konstrukcinę funkciją, bet ir apibrėžia pastato estetikos sampratą. Nors projekto autoriai norėjo pastatą nudažyti kobalto mėlynumo spalva, tačiau dėl aukštos kainos tokio sprendimo atsisakyta. 10 m aukščio ir 500 mm storio skersmens kolonų inkaravimui naudoti plieniniai klojiniai. 10 m aukščio, 40 m ilgio ir 400 mm storio siena buvo išlieta be jokio vertikalaus įtrūkimo, išduodančio jungtis. Stogo konstrukcija taip pat betoninė, tik grindų dangai panaudotas akmuo, nes akmeninis paviršius yra atsparesnis už betoną nuolat eksploatuojant.

3.2.8. SAN CATALDO KAPINĖS ITALIJOJE

CEMETERY OF SAN CATALDO

Autorystė: arch. Aldo Rossi. Bendradarbiai: G.Braghieti

Vieta: Modena, Italija. Projektavimo metai: 1971. Realizavimo metai: 1984

13 pav. Kapinės – struktūriška kompozicija iš pirmapradžių geometrinių formų, būdingų postmodernistiniam laikotarpiui.

San Cataldo kapines 1858 metais neoklasicistiniu stiliumi suprojektavo architektas Costa. Šalia šių kapinių - žydų kapinės, įsiterpiančios tarp senojo ir naujojo kapinių korpuso, kurias projektavo architektas Aldo Rossi, laimėjęs architektūrinį kapinių plėtros konkursas ano šimtmečio 8-ajame dešimtmetyje.

Kapinyną nuo išorinio pasaulio skiria kolumbariumų juosta - tvora. San Cataldo kapinių dalis jungia kolonada, statmena Costos ir Rossi projektuotų kapinių perimetrams, bei dar vienai kolonadai, jungiančiai kapines su miesteliu. Nors Aldo Rossi projekte buvo numatyta kapines apjuosti kolumbariumų eile iš visų keturių pusių, realizuojant nuspręsta vieną kraštinę apsodinti kiparisais, simbolizuojančiais nemirtingumą ir, pasak prietarų, saugančių palaikus nuo sudūlėjimo.

Aldo Rossi kapinėse „C“ formos kolumbariumų eilė apgaubia seriją kremacinių urnų, išdėstytų ant komplekso centrinės ašies. Kapas-kubas, pastatytas tarp pietinių vartų ir kremacinių urnų grupės, dar vadinamas „mirusiųjų namu“. Pastatas „suvarpytas“ vieno kvadratinio metro ploto skylėmis.

Kremacinių urnų grupė išdėstyta trikampiu, ši geometrinė figūra kartojasi ir planuose, ir fasaduose. Trikampį užbaigia kūgio formos „kaminą“ primenanti struktūra, dengianti bendrą kapą benamiams ir apleistiesiems. Ši kapavietės konstrukcija su kremacinių urnų grupe jungiama tiltu. Kubo plano matmenys - 19.5x19.5 m, aukštis 17 m. Balkonai bestogio kubo viduje tvirtinami prie kubo sienų, jais prieinama prie laidojimo urnų.

Kompleksas veikia savo masyvumu ir ekpresyviu santykiu tarp uždara ir atvira. Architektūrinė geometrizacija, ir taip būdinga Aldo Rossi architektūrai, šiame projekte deklaruoja save dar gilesnėmis prasmėmis. Įprasta, kad kapinės, o ir kiti religiniai statiniai, gali būti traktuojami gana literatūriškai. Kvadratas - žmogiškoji figūra, reiškianti žemę, tvirtumą, tvarką, saugumą, keturias pasaulio šalis priešybių pusiausvyrą. Bestogio laidojimo pastato semantika kalba apie žmogiškojo prado transformaciją į dieviškąją, angos, atvertos dangaus ir keturių pasaulio šalių kryptimi, reiškia išsilaisvinimą.

3.3. EKSPERIMENTINIAI GEDĖJIMO PASTATŲ PROJEKTAI IR LAIDOJIMO BŪDAI

Gyvenimas keičiasi. Žmonių požiūriai taip pat tampa liberalesni. Vykstant beprotiškai migracijai tarp įvairių Pasaulio šalių, nenuostabu, kad architektai ir įvairūs aktyvistai ėmėsi naujų laidojimo sprendimų paieškos.

Prieš metus Vokietijoje paskelbtame „Didžiosios Piramidės“ konkurse dalyvavo keletas žymių Pasaulio architektų [19]. Konkurso užduotis buvo suprojektuoti monumentą, kuris įamžintų kiekvieną to norintį Žemės gyventoją, tiesa, toks noras kainuotų 700 eurų. Ši piramidė būtų sukonstruota iš akmeninių kubų, kuriuose būtų laikomi mirusiojo palaikai, o ant kubo būtų iškaltas jo vardas. Tačiau įsiamžinti galėtų ir tie, kurie norėtų pasilaidoti kitur. Tuomet ant kubo tiesiog būtų iškalamas mirusiojo vardas.

Tačiau įdomiausia ne tai, kad vokiečiai ketina pastatyti aukščiausią Pasaulyje piramidę, kuri savo aukščiu turėtų aplenkti Egipto piramides, ir įamžintų ne vieną asmenį – faraoną, o kelis šimtus ir gal net tūkstančius asmenų. Įdomiausia – antroji konkurso dalis piramidės aplinkai sutvarkyti, kurios metu kitos architektų grupės projektavo piramidės aplinką. Šis konkursas virto mirties ritualų ir pačios mirties sąvokos šiandieninėje visuomenėje apmąstymu.

Architektų grupė „MADA s.p.a.m.“ [19,20] savo projektu teigė, kad nekintamumas, manifestuojamas per paminklus, turėtų transformuotis į amžinumo išraišką per emocijas ir vertybes. Architektai pasiūlė minėtą piramidę, pilną palaikų ar tiesiog įsiamžinti norinčių žmonių vardų apversti ir paleisti plaukti vandenynais. Apversta piramidė – tuščiavidurė, todėl teigiama, kad ji laikytųsi vandens paviršiuje ir gal net plauktų. Kuo taptų toks mirusiųjų paminklas? Kruisiniu objektu, kurio „keleivių“ žemiškąja egzistencija tiki artimieji?

Dauguma šiuolaikinių laidojimo, šarvojimo, kremavimo objektų projektuose ir realizacijose vengiama tiesioginių sąsajų su religija ir bet kokių religinių citatų. Transcendenciją siekiama išreikšti įvairiais neutraliais, tačiau universaliais būdais.

Įdomiausias iš keturių pristatytų projektų [19-27] – architektų grupės „Bow Wow“ „tuščiavidurio metabolismo“ idėja [22, 23]. Architektai pasiūlė aplink piramidę įrengti medžio lapų formos paviljonus, kuriuose apsigyventų lankyti mirusiųjų atvykę žmonės. Kiekvienas toks paviljonas skirtas vienam lankytojui, be to, kiekvienas toks statinys būtų asmeniniu taku sujungtas su piramide. Sukuriamas tam tikras dvimatis medis, išreiškiantis natūralius gamtos procesus – kartų pasikeitimą ir kt.

Šiame projekte aktualus asmeninis santykis su mirtimi. Mirties idėja poetizuojama, ieškoma gijų, surišančių atmintį su gyvuoju pasauliu. Tiesa, sunku suvokti situaciją, kai susiruošęs aplankyti kapo, žmogus išvyktų visam savaitgaliui ir visą šį laiką mediuotų prisiminimus ir ryšį su mirusiuoju. Tokiam supratimui įtakos turi šiandieninis informacijos greitis, užimtumas, gyvenimo tempas. Žmonės neturi pakankamai laiko savo poreikiams, savo artimiesiems, pomėgiams ir t.t. Todėl šarvojimo, kremavimo, laidojimo erdvės turėtų pastūmėti į natūralią kontempliaciją – turėtų būti kuriamos erdvės tokios situacijos metu leidžiančios susikaupti, gramzdinančios į kontempliaciją, nusiraminimą, skatinančios transcendentinius pojūčius ir tikėjimą tęstinumu.

Tačiau žmogiškoji mirties poezija tokiais projektais nesibaigia. Ramiajame vandenyne švyturys nedidelėje uolingoje salelėje buvo paverstas kolumbariumu [28]. Jo savininkų manymu, artimiesiems „patiktų“ lankyti mirusįjį, palaidotą tokiame objekte. Tačiau vienintelis būdas pasiekti šią salą yra skrydis malūnsparniu, todėl toks laidojimo būdas pernelyg komplikuotas. Šis projektas – ne vienintelis toks. Neseniai švyturį Atlanto vandenyne įsigijęs žmogus jį ketina konvertuoti į kolumbariumą. Ar tik mirtis netampa tam tikra atrakcija, kai gyvi artimieji tarsi siekia išpildyti tam tikras neįvykdytas mirusiųjų svajas.

Mirtis visuomet yra vertinama iš stebėtojo pozicijų. Mirtį iš tiesų patyręs žmogus savo patirtimi pasidalinti negali. Mirties ritualų statinių architektūra turi atstovauti keletą pozicijų – gyvenimo, transformacijos iš gyvenimo į mirtį ir mirties. Tai aplinka mirties „stebėtojams“, žmonėms, kurie prarado dalį savęs ir tuo pačiu dalį savo gyvenimo. Todėl tokio tipo pastatus galima laikyti tam tikra terapijos forma, tenkinančia ne objekto, o subjekto – stebėtojo poreikius. Funkcionalus, poetiškas, pagarbus elgesys su mirusiaisiais – pagalba jų artimiesiems, yra tokių pastatų tikslas.

4. MIRTIES RITUALŲ ERDVĖS: ATMOSFERA IR PSICHOLOGINIS PAVEIKUMAS

4.1. FILOSOFINIŲ, RELIGINIŲ IR EMOCINIŲ ASPEKTŲ ANALIZĖ

Mirties akiratyje skleidžiasi esminis egzistencijos nebaigtumas: mirtis nėra po gyvenimo einantis žmogaus lemties etapas - tai visuomet atvira gyvenimo galimybė. Mirties akiratyje viskas, kuo rūpinamasi, ko stokojama, geidžiama, ilgimasi, kas yra mūsų pamatinių intencijų tikslas, įgyja savo tikrąjį dydį. Autentiška laikysena yra atvirumas mirčiai, autentiškas mąstymas – mąstymas mirties akivaizdoje. Pasak Heideggerio, tik mirties atvirumo laisvė suteikia egzistencijai tikslą [1].

Architektūra gali tiesmukai vykdyti savo utilitarią paskirtį. Gali, bet neprivalo. Atsiliepti į architektūros vartotojo poreikius – savaime suprantamas dalykas, kadangi architektūra yra kuriama žmogui ir tai turėtų būti esminis architektūros kūrimo principas. Tiesa, aspektai, kuriais architektūra tarnauja žmogui, gali būti patys įvairiausi.

Mirties ritualų statiniai jau pačia savo paskirtimi nėra utilitarūs. Tai žmogaus jausmams tarnaujančios erdvės, kurių santykis su žmogumi atlieka ypatingą funkciją – guodžia, ramina, paruošia gyvenimui be anapusybėn išėjusio asmens. Tai tarsi pakrantės uostas, iš kurio išvykstama, kur susirenkama palydėti mirusiojo. Jausmus taip pat galima traktuoti kaip savotišką naudos siekimo išraišką, tačiau meilė, atsidavimas, ilgesys ir kitokie jausmai jokiu būdu negali būti kokybiškai patiriami architektūros psichologijos principais neišnalizuotoje erdvėje.

Kapinės, šarvojimo erdvės, koplyčios – tai erdvės ne mirusiems, o gyviesiems, vietos, kurios primena apie gyvenimo trapumą, laikinumą ir vertę. Tokiose vietose nebūtinai ieškoma Dievo ir Jis jose nebūtinai yra atrandamas. Ypač svarbu, mano nuomone, architektūra ir erdvių forma leisti gedėtojams pajusti amžinosios būties alsavimą ir tolstantį, tačiau nenutrūkstantį ryšį su išeinančiais.

Modernizacijos proceso metu vyksta anapusybės sampratos transformacija. [1]. Šiandien žmonių sąmonėje Dievo sampratą teturi tik nedidelis procentas Žemės gyventojų. Dalis religiją praktikuojančių asmenų tai daro iš inertiškos tradicijos ar tam tikrų sentimentų, ir tik mažuma išgyvena

gyvą tikėjimą. Tačiau mirties ritualų erdvė neturėtų paneigti Dievo, neturėtų jo ir teigti. Tokia erdvė iš esmės turėtų sustiprinti transcendencijos pojūčių visumą, leidžiančią ryšį su išėjusiuosiu pajusti begalybės plotmėje. Architektūra šviesos, atmosferos, medžiagiškumo, atsiveriančių perspektyvų ir kitomis priemonėmis tokiose erdvėse suteikia tam tikrą emocinį krūvį, išplečiantį būties ribų suvokimą iki anapusybės.

Balansavimas tarp esamybės ir nebūties, tarp šviesos ir tamsos, triukšmo ir tylos, santykio tarp kontrastingai tarpusavyje veikiančių elementų tik dar labiau sustiprintų tokių erdvių paveikumą.

4.2. URBANISTINIO IR GAMTINIO KONTEKSTO ĮTAKA

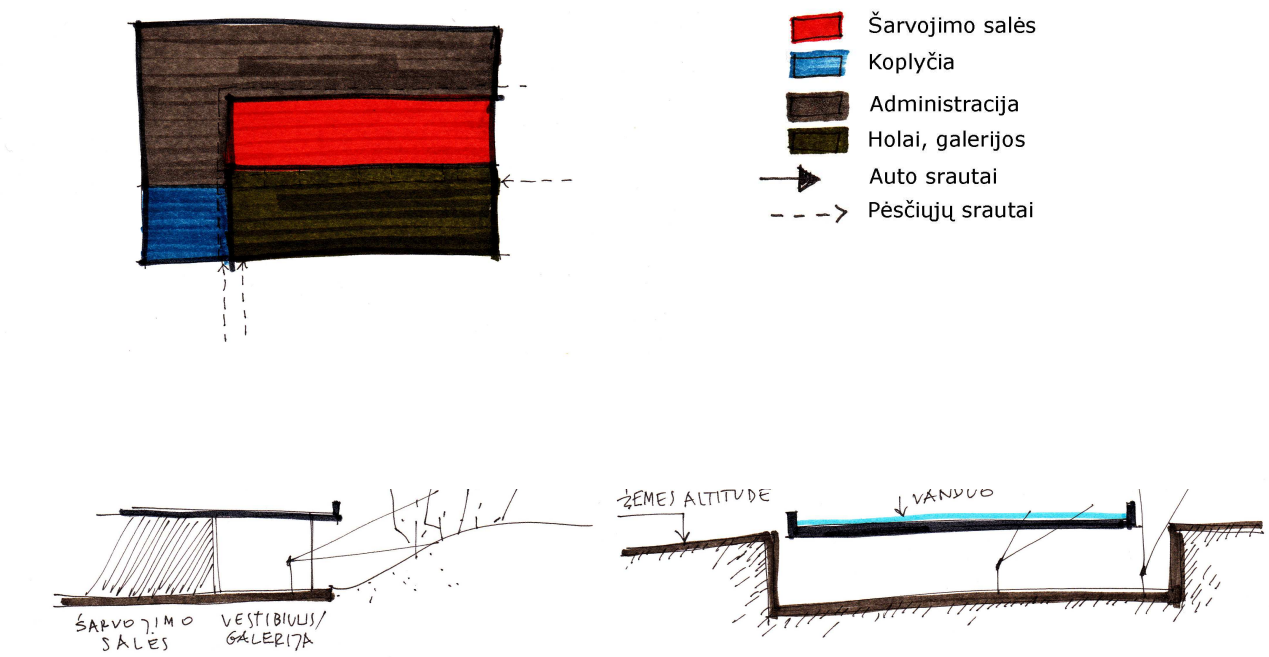
4.2.1. ŠVIESA

Analizuojant gedėjimo statinių analogus, išryškėjo dvi pagrindinės tokių statinių ryšio su aplinka/kontekstu tendencijos – uždarumas, būdingesnis urbanistiniam kontekstui, ir atvirumas, dažniau pasitaikantis gamtiniame kontekste.

Atvirumas ir uždarumas būdingas ne tik pačiam pastatų kompleksui, bet ir tam tikroms patalpoms, be to, priklausomai nuo tos šalies klimatinių sąlygų ir laidojimo, šarvojimo papročių, patalpų atvirumas ir uždarumas taip pat skiriasi.

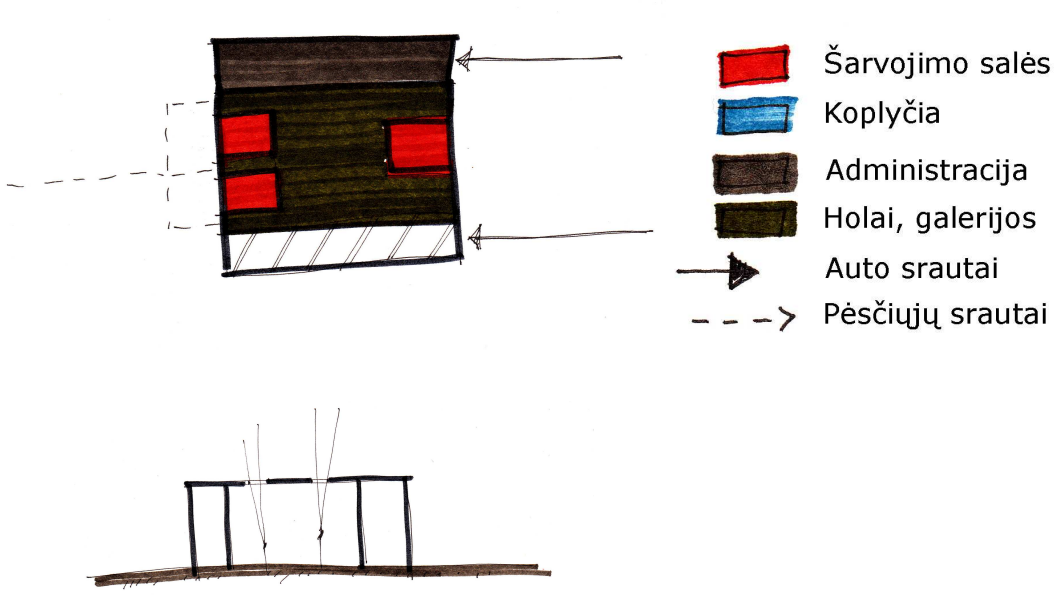
Architektų Jordi Badia ir Josep Val (architektūros studija „BAAS“) [9, 10] Ispanijos Leono miesto šarvojimo namus projektavo per paskutinį dvidešimtmetį pradėjusiame formuotis urbanistiniame kontekste. Chaotiška aplinka ir aršus, triukšmingas miesto gyvenimas nenuteikia kompliatyviai, nepadeda susikaupti, apmąstyti ir nusiraminti. Architektų pasirinktas tokios paskirties pastato sprendimas išreiškia tokios atmosferos reikalingumą šiai liūdnai progai.

Leono miesto šarvojimo namai įkasti į žemę, šviesa tiekiama per ekspresyvius šviesos šulinius, įtaisytus stoge. Be to, sustiprinant semantinę tokio pastato idėją, stogas užliejamas vandeniu. Vizualiniai ryšiai su aplinka – neapibrėžto gylio dangaus skliautas ir žalias beržais apsodintas šlaitas, kylantis aukštyn nuo pastato.

14 pav. Arch. Jordi Badia, Josep Val. „BAAS“. Leono miesto šarvojimo namai. Funkcinė schema: išorės ir vidaus erdvių santykiai

Kitas urbanistiniame kontekste „įaustas“ pastatas – architektų Axel Schultes ir Charlotte Frank „Baumschulenwego“ krematoriumas Vokietijoje [15, 18]. Šiuo atveju pastatas izoliuojamas šviesą nepraleidžiančiomis betono sienomis, tūris konteksto prasme savarankiškas, uždaras, izoliuotas, funkcija neafišuojama. Pagrindinė salė – maždaug 10 m aukščio patalpa, kurios erdvę vizualiai suskaido nereguliariai išdėstytos kolonos, kiaurai perduriančios stogo konstrukciją, o pro šias skyles tiekiama natūrali šviesa, sukurianti kontempliatyvius šviesos ornamentus ant salės grindinio. Savo masyvia kompozicija ši salė primena Egipto mirties statinių didybę ir ilgaamžiskumą. Šiuo atveju vienintelis vizualinis ryšys su aplinka yra beribis dangus, tiesa, aktyvi šviesa, besiveržianti pro kolonų aukščiausiąją altitudę taip pat veikia kaip semantinis anapusinės būties simbolis, dažnai naudojamas bažnyčių ir kitų kulto pastatų architektūroje.

15 pav. Arch. Axel Schultes, Charlotte Frank. Baumschulenwego krematoriumas Treptow rajone Berlyne. Funkcinė schema. Išorės ir vidaus erdvių vizualinis santykis

Tuo tarpu gamtinėje aplinkoje projektuojami gedėjimo statiniai išreiškia atviresnės architektūros tendencijas. Tiesa, atviros tik koplyčios, galerijos, jungiančios šarvojimo sales, tačiau pačios šarvojimo salės skendi sodrioje tamsoje, kurią sušildo žvakių šviesa. Tokį šviesos naudojimo principą šarvojimo salėse galima laikyti tiesiog pragmatiniu – natūralioje saulės šviesoje mirusiojo kūnas tampa žymiai nepatrauklesnis, išryškėja mirties efektai gyvybės netekusiame kūne.

Lietuvos kaime tradiciškai būdavo šarvojama namuose. Patalpa šarvojimui paprastai būdavo parenkama šiaurinėje namo pusėje su patogesniu įėjimu gedėtojams. Tuomet kambario sienas ir langus apkaldavo šviesą nepraleidžiančiais austais raštuotais audiniais ir patalpą „paskandindavo“ tamsoje. Šviesą skleisdavo tik degančios žvakės, kurių keitimas, apkarpymas, prižiūrėjimas turėjo savą ritualinę prasmę. Miręs kūnas buvo laidojamas tik po trijų parų. Šviesa ir oras greitina natūralius mirusio kūno irimo procesus, todėl patalpos buvo izoliuojamos nuo šviesos ir nevėdinamos.

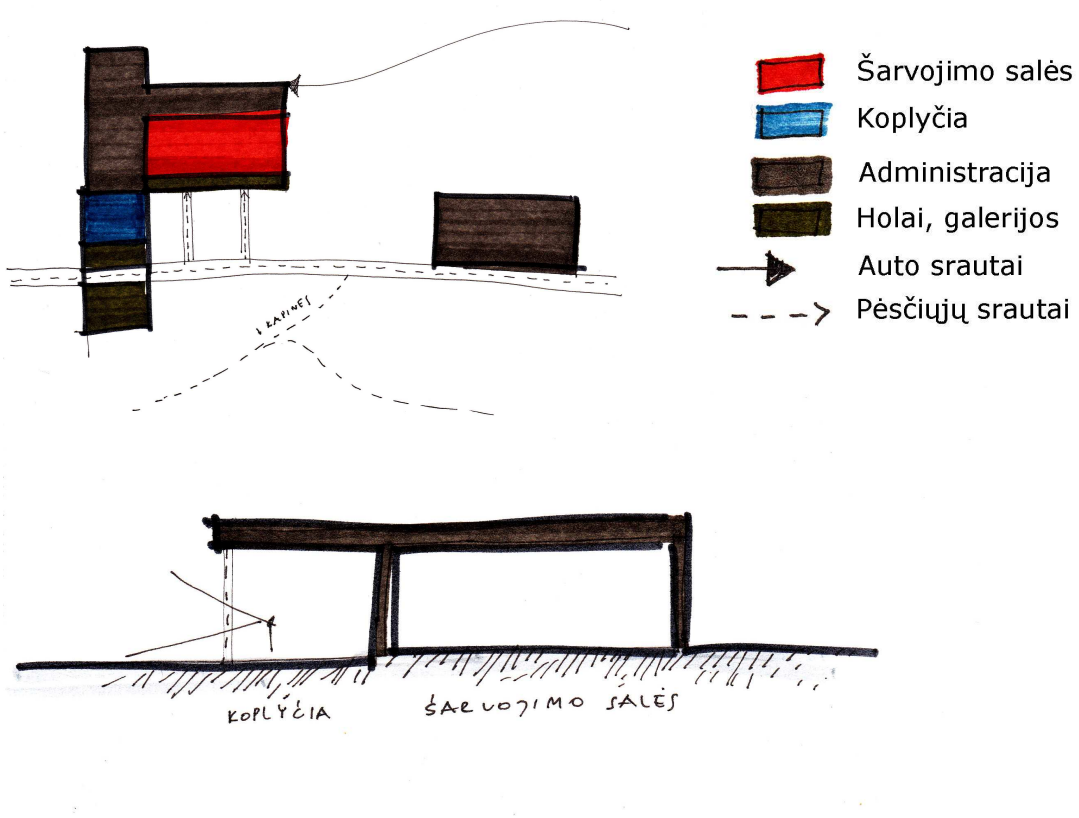

16 pav. Tradicinės lietuviškos laidotuvės. Šarvojimo kambarys apdengiamas austiniais audiniais, uždangstomi langai, šviečiama

Architektų grupė „Arhitekton“ (Aleš Vodopivec, Dušan Ogrin, Davorin Gazvoda ir kt.) Srebrniče kapines Slovėnijoje [13, 14] projektavo labai gryname gamtiniame kontekste – miško laukymėje, apsuptoje spygliuočiais medžiais. Administracinį pastatą su gėlių ir kitų kapinių reikmenų parduotuve projektavo atskirai nuo šarvojimo salių ir koplyčios pastato. Keturios šarvojimo salės suprojektuotos be vizualinių ryšių su išore, jos sujungtos apšviesta galerija, iš kurios keletas takų veda link kapinių. Gausiai apšviesta koplyčia suprojektuota atskirai, su dideliu langu, atveriančiu miško ir pievos peizažą. Toks vizualinis ryšys, kai žvilgsnis laisvai keliaudamas aplinka staiga sustabdomas miško masyvo išreiškia simbolinį šiapusybės ir anapusybės santykį – čia ir ten. O „ten“ atskiriamas pereinamu, tačiau neperregimu medžių tūriu.

Toks neperregimas medžių masyvas turi analogų su rūku, kuris dažnam asocijuojasi su nežinomybe, transformacija, mirusių žmonių vėlių masėmis ir t.t. Biblijoje „rūkas“ yra kosmologinės-ontologinės plotmės dalykas – rečiausia medžiaga, įpavidalinanti tuštumą ar niekį [1].

17 pav. Arch. Aleš Vodopivec, Dušan Ogrin ir kt. „Arhitekton. Srebrniče kapinės Slovėnijoje. Funkcinė schema. Vidaus ir išorės erdvių vizualinis santykis

Rūko, kaip projektuojančios ir tūrius užpildančios masės, panaudojimas akivaizdus *RCR arquitectes* grupės krematoriumo Belgijoje projekte [8]. Šis objektas, kuris kol kas nerealizuotas, projektuojamas prie vandens, architektai asociacijų ir įkvėpimų ieškojo pelkių ir kitokių vandens kraštovaizdžių vaizduose. Rūkas taip pat formuojasi iš vandens. Lietuvių mitologijoje teigiama, kad labiausiai vaidenasi vandeningose vietose, o patamsiais atsidūrus tokiose vietose žmogų ima lankytis baugios mintys apie būties trapumą.

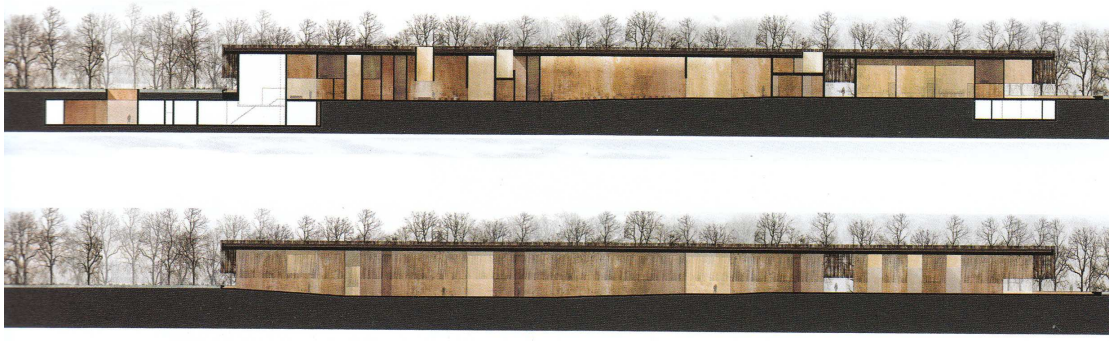
Be to, rūkas implikuoja transformacijos įvaizdį, panašiai kaip ir vanduo, kurio savybės – judėjimas, kaita, transformacija. Šiaurės Amerikos indėnai mirusiuosius išplukdydavo į atvirus vandenis. Valtis su mirusiuoju būdavo išpuošiama ir paleidžiama plaukti. Vanduo, skiriantis du krantus, simbolizuoja kaitą, tranformaciją iš vienos būties į kitą.

18 pav. RCR arquitectes. Krematoriumo Belgijoje projektas: koncepciniai eskizai ir vizualizacija

Pritemdymo, daugiasluoksniškumo ir neapibrėžtos formos elementų naudojimas kuria atmosferą, nuteikiančią kontempliatyviai, raminančiai, skatina susikaupti.

RCR arquitectes krematoriumas Belgijoje [8] suprojektuotas gamtinėje aplinkoje, apsuptas pelkingų vandens plotų. Tokioje aplinkoje išryškėja žmogaus trapumas prieš ramią vandens galybę, negalėjimas jį apčiuopti, tik pajusti. Tai substancija, kuri apčiuopia tave, leidžia save pajusti ir tam tikra prasme suprasti. Žmogus negali pereiti vandens plotų – tuo biblijinis Kristaus ėjimas vandeniu yra aukštesnės galios turinčio asmens poelgis, todėl šis žmogaus nesugebėjimas ir implikuoja transcendentino ryšio su nepasiekiama anapusybe simboliką.

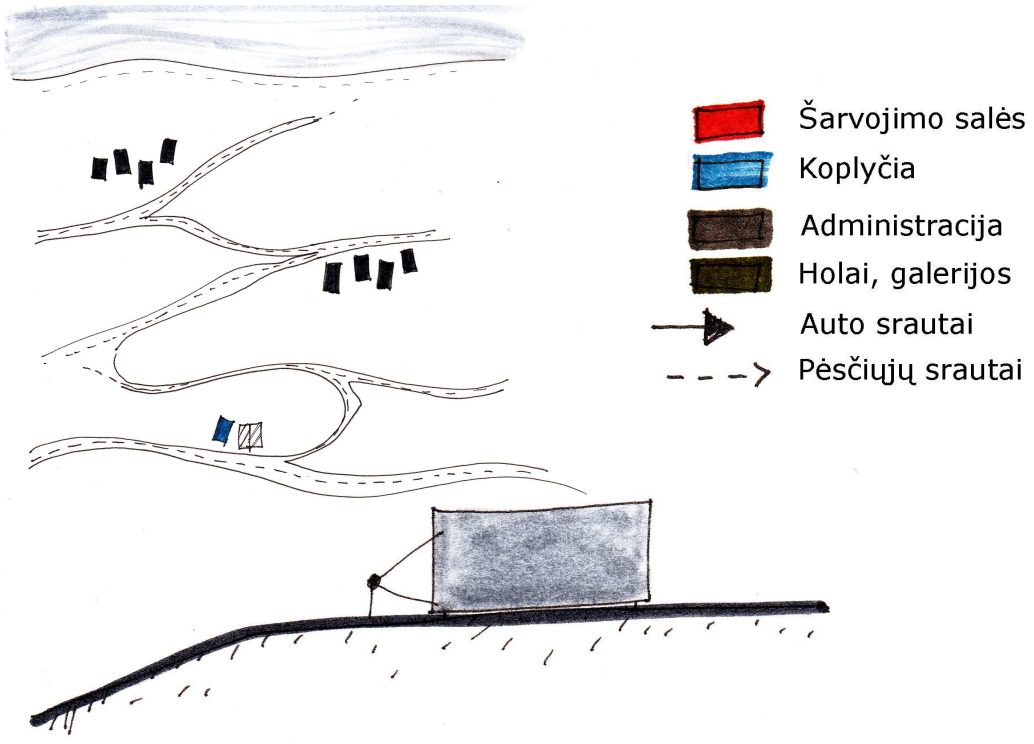

19 pav. RCR arquitectes. Krematoriumo Belgijoje projektas: koncepciniai pjūviai

Atviros galerijos, supančios krematoriumo branduolį, turi stiprų vizualinį ryšį su aplinka, tuo tarpu interjere tiesioginiai vizualiniai ryšiai neprojektuojami, šviesa nufiltruojama daugiasluoksnėmis sienomis, nišomis, įpjovomis. Be to, iki šarvojimo salių ir laidojimo vietų veda takas, eidamas juo žmogus turėtų transformuoti savo vidinę būseną į susikaupimą ir kontempliaciją, „nuaudrinti“ save.

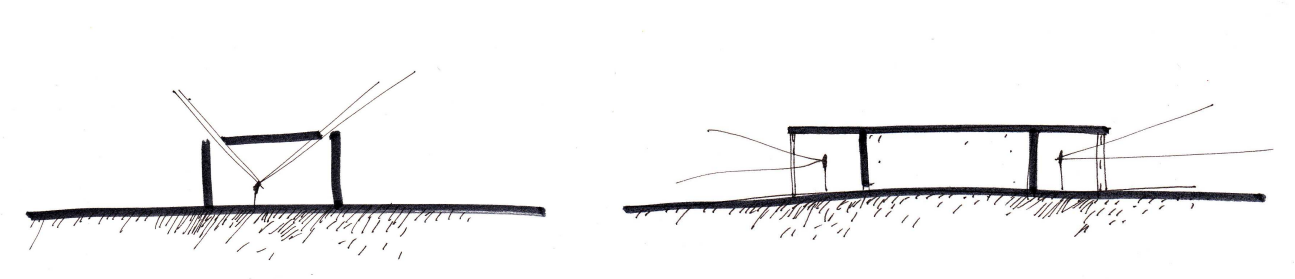
Ištęsti ryšiai su laidojimo vietomis būdingi ir lietuvių kultūroje. Kelias į kapines dažnai ištęstas, ilgai juo yra einama, ne važiuojama, mirusysis nešamas, palydimas. Tai ritualiniai dalykai, turintys stiprią psichologinę įtaką tų apeigų dalyviui.

Architekto César Portela projektuotose Fisteros kapinėse [11,12] šie atėjimo, lankymo, lydėjimo ryšiai dar labiau ištęsti. Kelionės link laidojimo vietų prasideda šlaito viršuje, kuriuo leidžiamasi serpantininiais takais žemyn. Gamtinis kontekstas ir šiltas Ispanijos klimatas suteikė galimybę tokios paskirties objektą projektuoti atvirame ore, sudarytą iš gausybės nedidelių dėžučių, skirtų laidojimui, šarvojimui, kremavimui. Pats lankytojas ar stebėtojas įeina tik į koplyčią ir šarvojimo patalpą, kurios yra aklinai uždaros, apšviečiamos dirbtine šviesa. Be to, Fisteros kapinės įkurtos jūros pakrantėje. Ši vieta įprasmina vandens, kaip besitransformuojančio, jungiančio ir skiriančio elemento, simboliką.

pav. 20 Arch. César Portela. Fisterros kapinės, Ispanija. Funkcinė schema, stebėtojo santykis su objektu

4.2.2. ĮTAMPA TARP INTERJERO IR EKSTERJERO

21 pav. Stebėtojo santykis su išore: būdingas urbanistiniam kontekstui; būdingas gamtiniam kontekstui

Architektas Peter Zumthor taip pat mini įtampą tarp interjero ir eksterjero, kaip vieną iš devynių esminių architektūros formantų. [5] Viena yra eksterjeras, informuojantis stebėtoją apie savo paskirtį, kita – vidus. P.Zumthor teigia, kad pastatas visuomet kažką apie save sako – vienu atveju jis neutralus, kitu – teigia savo išskirtinumą. Tačiau sprendžiant gedėjimo statinį, panašu, kad svarbiau atsižvelgti ne į pastato fasadinę išraišką, o į erdvinius santykius, žmogiškąjį mastelį, erdvių paveikumą, trumpai tariant, transformaciją įprasminantį santykį tarp išorės ir vidaus. Todėl daugelyje gedėjimo pastatų, pastatytų urbanistiniame kontekste, akivaizdi izoliacija, tuo tarpu gamtoje projektuotuose pastatuose yra daugiau linijinių ryšių, kuriuos lankytojai praeina pėsčiomis.

4.2.3. SPALVA

Spalvos simbolika įvairiuose pasaulio kraštuose yra skirtinga. Mūsų kraštuose mirtis asocijuojasi su juoda spalva, tuo tarpu rytų kraštuose gedulas yra baltas. Tokias spalvines simbolikas ir asociacijas kuria žmogaus protas, stereotipus priimdamas kaip esamybę. Tiesa, simbolika taip pat suformuota remiantis žmonių psichologija, o tam tikrų tautų psichologiniai aspektai, matyt, čia bus suvaidinę lemiamą vaidmenį.

Kaip savo knygoje teigia A.Samalavičius [2], remdamasis pasaulio filosofų mąstymais, spalva architektūroje vaidina vieną iš lemiamų vaidmenų. Tam tikros spalvų savybės skirtingoje šviesoje yra išryškinamos arba sumenkinamos. Spalvos intensyvumas ir kiekis apsprendžia tam tikrą spalvos

kokybę, tačiau spalvos gausa nevisuomet reiškia ir spalvos ryškumą, pavyzdžiui, ryški šviesa spalvą naikina, o ne išryškina. Tam tikros spalvos (tamsiai mėlyna, purpurinė ir kt.) prieblandoje įgauna didesnio žavesio negu šviesoje.

Visgi laidojimo, šarvojimo statiniuose naudojant spalvą neturėtų būti užmirštas saikas, tikslingumas, spalvos skleidžiama energija. Nors pavyzdžiui Aldo Rossi projektuotose kapinėse... naudojama aktyvi oranžinė spalva, kuri tarsi švyti. Tačiau kolumbariumo statinys, nudažytas tokia spalva, teigia kitokią – ne laidojimo – funkciją, o tai glumina stebėtoją ir neleidžia jam suvokti statinio kaip tam tikros funkcijos objekto.

4.2.4. VANDUO IR UGNIS

Vanduo ir mėnulis yra siejami tų pačių simbolinių saitų. Vandenynus „valdo“ mėnulis, o mėnulis yra asocijuojamas su paslaptimi ir moteriškų kuriamuoju pradu. Vanduo aktyviai „veikia“ pasaulio sukūrimo mituose. Jūra pasaulio tautų simbolikoje reiškia pasąmonę ir begalybę, kosminį vandenyną, iš kurio kilo visa gyvybė ir kuriame ji galiausiai turi ištirpti. [34]

Ugnis, kaip ir vanduo, yra apvalanti stichija. Dažnai siejama su saule, simbolizuoja saugumą. [34] Tradicinėse lietuvių mirties apeigose deginamos žvakės, nors šiuo metu galima pastebėti, kad jų vietą užima elektra maitinami šviestuvai. Tačiau tikros ugnies virpėjimas, šviesos intensyvumas, ritualinis įžiebimas ir pačių žvakių „prižiūrėjimas“ turi gilesnį psichologinį poveikį, nei elektriniai žibintai.

Ugnis ir vanduo – tveriantys ir naikinantys. Architektūroje naudojami gana dažnai, nors vandens elementai pasitaiko kur kas dažniau. Literatūroje neretai kalbant apie mirtį figūruoja abu elementai:

kaip įsidegs istorija apie visus/ pasirinkusius <u>išganymo ugnį</u> / kuri neverčia sudegti tam/ kad turėtum kur prisiglausti/ kad sulauktum kito išganymo kito kranto/ ir vienas perplauktum <u>upę</u>/ kad prospektų galvaninėm šerdim/ susidurtų mūsų likimai/ užuot likę ant nebaigto tilto [3].

Mirties “dabartis” konstruojama iš trijų pagrindinių detalių: vandens, ugnies ir žmogaus sukurtų konstrukcijų. Nors tiltas šiame tekste negali būti analogizuojamas su mirties ritualų pastatais dėl

savo literatūrinės prigimties ir literatūrinės prasmės, tačiau tokios sąsajos esama. Anapusybės krantus jungia žmogaus kurta konstrukcija, tai vieta, galimybė susitikti. Pavadinimas implikuoja neišbaigtumą, nestabilumą, kybojimą nesvarioje būsenoje. Tai asocijuojasi su pradžioje minėtu rūku, prieblanda, daugiasluoksniškumu, daugiaplaniškumu. Tokių principų reikėtų laikytis projektuojant mirties ritualų statinius, be to, analizuoti projektuojamą lankytojų santykį ne tik su išeinančiuoju, bet ir su aplinka, skatinančia patirti transcendencijos egzistavimą, architektūriškai išreiškiant daugiaplaniškumą ne tik horizontaliai, bet ir vertikaliai.

Kalbant apie horizontalumą ir vertikalumą, atrandamos šių krypčių sąsajos ir su aptariamom stichijom. Vanduo dažniausiai suvokiamas kaip horizontalus, o ugnis – kaip vertikalus elementas. Šiems elementams tapus priešingos krypties, kyla katastrofos – kildamas, banguodamas, tvindamas vanduo naikina, horizontaliai plintanti ugnis taip pat. Kai ugnis ir vanduo išlaiko „savo kryptį“, išlaikomas stabilumas, saugumas, dieviškoji tvarka.

4.2.5. KONTRASTAS, KAIP TRANSFORMACIJOS ĮVAIZDIS

Kontrastas architektūroje yra įvairus – medžiaginis, spalvinis, formų, erdvių, šviesos-tamsos ir kt. Svarstant, kokia turėtų būti gedėjimo pastatų nuotaika, manoma, kad kontrastas, kaip nustebimą keliantis architektūrinės kompozicijos principas, nėra pati tinkamiausia architektūrinės išraiškos priemonė tokio tipo pastatams. Tačiau šviesotamsos efektas, kuriantis daugiasluoksniškumo ir transformacijos įvaizdžius, visgi gali būti naudojamas.

Tokį kontrasto naudojimo būdą galima suprasti ir grynai simboliškai – išėjimas iš šviesos į tamsą, arba iš tamsos į šviesą – priklausomai nuo požiūrio, kartais manoma, kad iš šviesos einama į šviesą, tačiau tarpe reikia pereiti tamsą – mitologijoje dažniausiai reikia perplaukti upę.

Tačiau iš kur į kur einama ne taip svarbu – svarbiausia yra pati transformacija, žmogaus fizinės ir psichologinės būties pasikeitimas. Tam kad bent iš dalies tokią transformaciją išgyventų ir gedėtojai, architektūra savo kodais turi teigti vienokią ar kitokią transformaciją.

Tam tikri transformaciniai ritualai lietuvių kultūroje atliekami gabenant mirusįjį iš šarvojimo vietos į laidojimo vietą. Dažniausiai būdavo nuo šermenų vietos iki bažnyčios vežama arkliais ar automobiliais – katafalkais, aptaisytais berželiais (vasarą) arba eglutėmis (žiemą), nuo bažnyčios iki kapinių karstas būdavo nešamas. Takas į kapines veikia kaip vidinės transformacijos postūmis, paruošiantis kapinių lankytoją susikaupimui ir rimčiai transcendencijos akivaizdoje. Bažnyčių aplinkoje tokią susikaupimo erdvės funkciją atlieka šventoriai.

pav. 22 Tradicinės lietuviškos laidotuvės. Mirusysis pėsčiomis lydimas nuo bažnyčios iki laidojimo vietos

Šviesokaitos efektai byloja vieną tokių transformacijų, be to, kaip jau aptarta anksčiau skyriuje apie šviesą gedėjimo pastatų architektūroje, šviesa taip pat neša tam tikrą transcendentinę informaciją. Šviesos ir tamsos santykis išreiškia ir daugiasluoksniškumo principą, kuris yra vienas iš gedėjimo architektūros esminių formantų.

Kitas būdas kontrastą naudoti gedėjimo pastatų architektūroje – uždarų ir atvirų erdvių formavimas, priklausomai nuo šviesos kiekio reikalingo tam tikroms patalpoms. Tiesa, toks perėjimas gali būti kuriamas laipsniškai, gradualiai pereinant iš tamsos į šviesą ir atvirkščiai.

5. RITUALINIŲ PROCESŲ ARCHITEKTŪRINIS PROJEKTAVIMAS

5.1. AŠTUONI ESMINIAI LAIDOJIMO PROCESO SCENARIJAI

Mirties ritualas yra performansas pats iš savęs, architektūra turi veikti kaip fonas, tam tikra platforma tokiam įvykiui. Skirtingas **architektūrinis siužetas** padeda kurti skirtingus mirties ritualus ir suponuoti fizines/psichologines gedėtojų patirtis.

Abiejuose laidojimo paslaugų centro variantuose nagrinėjami du skirtingi **atsisveikinimo su mirusiuoju** architektūriniai siužetai, krematoriumas abiem atvejais traktuojamas kaip nematoma proceso dalis.

Projekto tikslas - **skaidri, šviesi gedėjimo erdvė**, kurioje jungiamos šviesa ir tamsa, kurioje atsiskleidžia mirtis, kuri neišvengiama, tačiau suprantama kaip išsilaisvinimas.

Šarvojimo namus, krematoriumą ir kapines jungia keletas pagrindinių scenarijų. Tokių scenarijų suformavimas kyla iš to, kad stebint ir analizuojant mirties ritualų kaitą, galima nujausti ne vieno, o keleto pagrindinių scenarijų poreikį. Pasaulis tampa globalesnis, todėl atsiranda poreikiai laidoti įvairiais būdais. Būtų neįmanoma patenkinti visus šiuos poreikius vienose kapinėse, tačiau tradiciniai laidojimo būdai nesunkiai telpa mano magistrinio projekto sklype (5.4 ha). Tradicinis mirusio kūno laidojimas, praktikuojamas Lietuvoje jau keletą šimtmečių, tikrai neišnyks staiga ir savaime. Tačiau tradiciniu tampa ir kremavimas. Tokie du laidojimo būdai – pelenų urnos ir karstai su mirusiųjų kūnais – nekuria prieštaringos kaimynystės ir gali sėkmingai egzistuoti šalia vienas kito.

Galima išskirti 8 esminius šarvojimo, laidojimo ir kapinių lankymo scenarijus, kurie gali įvykti kapinių erdvėje.

Scenarijus nr.1 - Lankymas

a) atvykstama į šermenis, automobilis paliekamas stovėjimo aikštelėje arba atvykstama viešuoju transportu;

b) taku kylama į šarvojimo namus;

c) einama į šarvojimo patalpą, lankoma, gedima;

d) išeinama tuo pačiu taku, išvykstama.

Scenarijus nr.2 – tradicinis palaikų laidojimas

a) atvykstama į šermenis, automobilis paliekamas stovėjimo aikštelėje arba atvykstama viešuoju transportu;

b) taku kylama į šarvojimo namus;

c) einama į šarvojimo patalpą, lankoma, gedima;

d) mišios koplyčioje, mirusysis lieka šarvojimo salėje;

e) atsisveikinama su mirusiuoju, karstas išnešamas, esant poreikiui su mirusiuoju aplankoma koplyčia;

f) karstas kurį laiką nešamas, jei numatyta kapavietė gana toli, karstą dedamas į katafalką, jį seka automobilių vilkstinė;

g) automobiliai paliekami važiuojamųjų takų pakraščiuose ir mini parkinguose netoli kapinių kvartalo, kuriame numatyta laidoti mirusįjį. Karstas iškeliamas iš katafalko ir nuo kvartalo ribos – menamos ar realios tvoros nešamas iki kapo duobės;

h) laidojama.

Scenarijus nr.3 – kremavimas

a) atvykstama į šermenis, automobilis paliekamas stovėjimo aikštelėje arba atvykstama viešuoju transportu;

b) taku kylama į šarvojimo namus;

c) einama į šarvojimo patalpą, lankoma, gedima;

d) atsisveikinus su mirusiuoju, karstas tiesiai iš šarvojimo patalpos išgabenamas į krematoriumą;

e) palaikai atsiimami po kurio laiko/vėliau.

Scenarijus nr.4 – kremavimas nešarvojant šalia esančiuose šarvojimo namuose

a) karstas atvežamas į krematoriumą;

b) kremuojama;

c) urna su pelenais atsiimama po keleto dienų, laikoma archyve, pristatoma, kur norima, sutarus su administracija arba laidojama tose ar kitose kapinėse;

d) jei laidojama – buriamasi šarvojimo patalpoje;

e) urna nešama į amžino poilsio vietą kapinių teritorijoje.

Scenarijus nr. 5 – laidojama kitose kapinėse

a) atvykstama į šermenis, automobilis paliekamas stovėjimo aikštelėje arba atvykstama viešuoju transportu;

b) taku kylama į šarvojimo namus;

c) einama į šarvojimo patalpą, lankoma, gedima;

d) mišios koplyčioje, mirusysis lieka šarvojimo salėje;

e) atsisveikinama su mirusiuoju, karstas išnešamas, esant poreikiui su mirusiuoju aplankoma koplyčia;

f) karstas dedamas į katafalką ir išvežamas į kitas kapines, nekertant čia esančių kapinių teritorijos.

Scenarijus nr.6 – laidojama šiose kapinėse nešarvojant ir nekremuojant laidojimo paslaugų centre

a) atvežamas karstas nekertant laidojimo paslaugų centro erdvės;

b) vežama į amžino poilsios vietą – kapavietę;

c) automobiliai paliekami važiuojamųjų takų pakraščiuose ir mini parkinguose netoli kapinių kvartalo, kuriame numatyta laidoti mirusįjį. Karstas iškeliamas iš katafalko ir nuo kvartalo ribos – menamos ar realios tvoros nešamas iki kapo duobės;

d) laidojama.

Scenarijus nr.7 – kasdienis lankymas

a) atvykstama į taškinį parkingą, šalia jo arba kapinių kvartalo viduryje – šiukšlių ir vandens taškai. Laidojimo paslaugų centro teritorija apvažiuojama;

b) lankomas kapas, tvarkomas;

c) išvykstama nekertant laidojimo paslaugų centro teritorijose ir šermenų dalyvių automobilių stovėjimo aikštelių.

Scenarijus nr. 8 – Vėlinės

a) atvykstama į taškinį parkingą, didijį kapinių parkingą, parkuojama važiuojamųjų takų pakraščiuose – laidojimo paslaugų centro ryšiai nekertami;

b) pėsčiomis einama iki kapo;

c) išvykstama.

5.2. KAPINIŲ PROJEKTAVIMO GAIRĖS

XVIII a. pradžioje kapinės pradėtos iškėlinėti iš Vilniaus miesto teritorijos. Tada „už miesto“ reiškė už miesto sienos, deja, laikui bėgant ir Vilniaus miestui plečiantis, kapinės vėl „grįždavo“ į miesto teritoriją. Šeštajame dešimtmetyje kapines iš miesto centrų imta iškėlinėti ne tik Vilniuje, tokių pavyzdžių galima rasti ir kituose didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Tačiau valdžia tuo metu tokio sprendimo neaiškino. Iš vienos pusės galima suponuoti tą patį higienos aspektą, tačiau šiuo atveju neabejotinai svarbus ir kapinių, kaip kultūros, identiteto, tautos istorijos savotiškas „archyvas“, kurį okupacinė valdžia siekė sunaikinti.

Stebint Vilniaus plėtros procesą, tikėtina, kad kapinės Žirnių gatvėje irgi gali netrukus tapti miesto teritorija. Jas projektuojant svarbu atsižvelgti ir į urbanistinius, ir į architektūrinius, kraštovaizdžio formavimo procesus. Kaip vizualiai izoliuoti kapines, kad jos „netrikdytų“ miestovaizdžio ir kartu, kad jos nebūtų trikdomos miesto šurmulio. Nustačius tam tikras vizualinės apsaugos zonas, galima tikėtis, kad ši kapinių teritorija funkcionuos ilgiau negu miestas pasieks šią zoną.

Kapinių savarankiškumas funkcine prasme leistų supaprastinti ir lankymo, ir aptarnavimo procesus. Laidojimo teritorijos formavimas kaip vientisos struktūros įgalintų ne tik lengvesnį orientavimąsi aplinkoje, bet ir garantuotų tos teritorijos ilgalaikiškumą.

Tiesa, svarbu paminėti ir lietuviams būdingą stiprų ryšį su mirusiaisiais, tam tikrą lyrinį charakterį toli gražu būdingą ne visoms Europos ir pasaulio tautoms. Pavyzdžiui, Nyderlanduose kapinės

„suariamos“ kas septynerius metus ir toje pačioje vietoje laidojama iš naujo. Tačiau lietuviškajam mentalitetui tai būtų labai nepriimtina.

Kuriant naujas kapines, numatomos didžiulės teritorijos, tačiau vykstant spontaniškam užlaidojimui, tos teritorijos tampa neatpažįstamomis, klaidžiomis dykromis, į kurias daugeliui nemalonu eiti. Remiantis tradicinių Lietuvos, o kartu ir istorinių Vilniaus kapinių masteliu, šią teritoriją tiktų fragmentuoti į atskirus modulius ir formuoti kapines kaip parką su atskiromis laidojimo salomis, erdviškai suformuotomis želdiniais ir kitais kraštovaizdžio formavimo elementais.

Projektuojant naujas kapines svarbu atsižvelgti į:

- funkcijos išdėstymą santykyje su miesto teritorija;
- kapinių teritorijos riboženklius, vietoženklius, teritorinius žymenis;
- kraštovaizdinį išraiškingumą – panaudojant natūralius gamtos resursus ir žmogaus kūrybines galias;
- erdvinį kapinių charakterį, kuris taip pat parankus orientacijai;
- nedidelį mastelį, būdingą tiek tradicinėms lietuviškoms, tiek istorinėms Vilniaus kapinėms, orientuojantis į 50X50 m ar 100x100 m modulius.

Kuriant naujas kapines remtis tokiais principais:

Naujų kapinių teritorija Žirnių gatvėje nepasižymi išraiškingu reljefu, dirbtinis reljefo formavimas – netikslingas. Todėl remiantis tradiciniu Vilniaus ir Lietuvos kapinių masteliu (nedidelės kapinės (50x50m, 100x100 m ir pan.) kurti fragmentuotą kapinių struktūrą. Kiekvienam kapinių moduliui numatyti vizualinės apsaugos zoną, kuri padėtų vizualiai suvokti erdvę. Vizualinės apsaugos zona – želdinių intarpai ~20 m pločio.

Sklypas yra oro uosto teritorijoje, todėl atsižvelgiant į oro uosto apsaugos zoną, statant koplyčias ar kitokio pobūdžio kulto pastatus neviršyti reglamentuojamo aukščio (max iki 20m aukščio). Kiekvienam kapinių moduliui numatyti individualų identiteto objektą, priklausomai nuo konfesijos.

Išskirti atskiras zonas skirtingų konfesijų kapams (katalikų, reformatų, musulmonų, stačiatikių ir kt.).

Nustatyti leidžiamą paminklų dydį. Remiantis istorinių kapinių pavyzdžiu, paminklai neturėtų viršyti 1.5m aukščio, esant poreikiui statyti nestandartinį paminklą (pvz., žymių visuomenės veikėjų kapams), reiktų derinti atskirai. Siekiama kurti nuosaikų vienalytį kapinių vaizdą, naudojant panašias medžiagas ir panašaus dydžio paminklus. Kapinėse turi būti išreiškiamas žmonių lygiavertiškumas, o ne socialinė – finansinė visuomeninė pozicija.

6. IŠVADOS IR APIBENDRINIMAI

Gedėjimo architektūros gimimas siejamas su žmogaus poreikiu pratęsti ir suvokti savo žemiškąją būtį. Laikinumas, transformacija, amžinumo paieškos būdingos daugeliui Pasaulio kultūrų gedėjimo ritualams ir architektūrai.

Pirmajame magistrantūros semestre apžvelgus analogus, šį kartą analizavau tam tikrus gedėjimo architektūros aspektus: šviesą, jos kitimą, individualumą, šviesotamsos tranformaciją, kontrasto principus, vandens, ugnies simboliką ir svarbą tokio tipo architektūrai.

Apibendrinimai apima keletą pagrindinių tezių, kurios turėtų tapti ateinančio – trečiojo semestro eksperimentinio projektavimo atspirties tašku.

1. Gedėjimo architektūra – individuali patirtis, tačiau architektūrinės išraiškos priemonės, naudojamos tokio tipo pastatuose turi būti lengvai skaitomos, dauguma architektūrinių kodų – universalūs.
2. Tokios funkcijos architektūra orientuota į psichologinį paveikumą ir tam tikrą komfortą – guodžiantį, raminantį, išplečiantį žmogiškosios būties ribas.
3. Esminės architektūrinės išraiškos priemonės gedėjimo pastatų architektūroje – šviesa, šviesotamsos transformacija, vandens ir ugnies simbolika, daugiaplaniškumas, daugiasluoksniškumas, temperatūros ir garsinių efektų naudojimas ir kt. Nors tokia architektūra santūri, tačiau implikuojanti tranformaciją, kurios įvaizdį žmogaus sąmonėje kuria kontrasto naudojimas.
4. Gedėjimo pastatų architektūra negali stebinti, šokiruoti, tai ne pramogų, ne laisvalaikio, pasilinksminimų vieta. Santūrūs, raminantys architektūriniai momentai turėtų padėti žmogui susikaupti gedėjimui, padėti lankytojui gerbti kitų gedulą.

5. Naujų kapinių kūrimo gairės:

   a. Šiaurės vakarinėje Žirnių gatvės kapinių teritorijos dalyje, kur esama išraiškingiausio reljefo, jį išsaugoti;

   b. Nustatyti kapinių modulius ir numatytą kapinių teritoriją jais užpildyti. Rekomenduojamo modulio ilgoji kraštinė neturėtų viršyti 100 m;

   c. Kapinių moduliams numatyti vizualinės apsaugos zonas (želdinių juostas tarp atskirų modulių).

7. VIETOS TYRIMAI

7.1. ĮVADAS

7.2. URBANISTINĖ SITUACIJA

23 pav. Sklypo vieta mieste: iš šiaurės ribojamas Žirnių gatvės, pietuose – Vilniaus tarptautinis oro uostas

Sklypas pietinėje Vilniaus dalyje, netoli aerouosto. **Kontekstas nesusiformavęs** - spontaniškos statybos, industrinės paskirties teritorijos.

Šiaurinėje dalyje teritoriją riboja **Žirnių gatvė** (A1 kategorija), pietinėje pusėje – pievos, laukai su pavienėmis medžių grupėmis ar ilgesnėmis želdinių juostomis, kiek toliau į pietus - **Vilniaus**

aerouostas. Rytinėje ir vakarinėje – pavieniai pramoniniai pastatai, garažai, pievos, pavieniai individualūs gyvenamieji namai.

Žirnių gatvė – Vilniaus pietinio aplinkelio atkarpa, iš kurios patogus susisiekimas su didžiaisiais Lietuvos, o kartu ir kaimyninių šalių miestais.

Kaimyninėse teritorijose nesama didelio aukštingumo pastatų, sklypas vizualiai izoliuotas ne vien dėl vertikaliai neišraiškingo konteksto, didesnių želdinių plotų ar banguojančio reljefo, bet ir dėl didelio sklypo ploto. Bendras sklypo plotas – 542 989 m^2 = 0.54 km^2 = 54.3 ha. Toks sklypo plotas genplano sprendiniams suteikia urbanistikos statusą.

Teritorijos paskirtis pagal bendrąjį planą [32] – - intensyviam naudojimui įrengiami želdynai. Šiame sklype numatytos perspektyvinės kapinės, svarstyta galimybė šiame sklype įrengti krematoriumą.

Automobilių stovėjimo vietų skaičius – pagal miestų, miestelių ir kaimų susisiekimo sistemų (STR 2.06.01:1999) [64] visai kapinių teritorijai (542 989 m^2) reikalinga 217 vietų automobilių stovėjimo vietų. Tačiau stebint nežmoniškas grūstis kapinėse ir kapinių prieigose per Vėlines ir Visų Šventųjų dieną, numatomas 800 vietų buferinė parkavimo zona šiaurinėje teritorijos dalyje, atskirsianti kapinių zoną nuo judrios Žirnių gatvės. Šią automobilių stovėjimo zoną numatoma gausiai apželdinti, vizualiai izoliuoti, kuriant žalios automobilių stovėjimo aikštelės įvaizdį su miesto parkui būdingais elementais.

Tarša: akustinė ir oro tarša iš šiaurinės pusės nuo Žirnių gatvės. Numatoma izoliacija – buferinė apželdinta autmobilių parkavimo juosta ir papildomi želdynai.

Sanitarinė apsaugos zona – nuo tradicinio laidojimo kapinių – 300 m, nuo kapinių, kuriose laidojama po kremacijos – 100m, nuo laidojimo ir ritualinių paslaugų pastatų – 100 m [65].

7.3. GAMTINĖ SITUACIJA

Išraiškingiausias reljefas – šiaurės vakarinėje sklypo dalyje – šioje vietoje ir numatoma projektuoti laidojimo paslaugų centrą.

Teritorija link Vilniaus tarptautinio aerouosto – tolygiai žemėjanti, reljefas neišraiškingas. Nuolydžio kryptis paraleli lėktuvų kilimo krypčiai. Teritorijoje nėra išskirtinių suformuotų želdynų,

tankesni medžių masyvai šiaurinėje dalyje, vizualiai ribojantys sklypą nuo aktyvios Žirnių gatvės (4 juostos, po dvi kiekvienos krypties). Pavieniai medžiai pietinėje teritorijos dalyje, kurie vizualiai ją užbaigia.

Aukščiausia sklypo vieta – 202m virš jūros lygio.

Sklype vertingų želdinių ir želdynų nėra. Tačiau esamus pavienius medžius numatoma išsaugoti, o teritoriją papildomai želdinti. Gausiausiai medžiais apaugusi – šiaurinė sklypo dalis, kur projektuojamas laidojimo paslaugų centras.

7.4. GATVIŲ TINKLO IR TRANSPORTO SCHEMOS TYRIMAS

Miesto dydis, teritorijos paskirtis ir žmonių interesai bei automobilių koncentracija yra vienas su kitu neišvengiamai susiję. Šioje miesto dalyje atsiradus laidojimo paskirties teritorijai kartą metuose neabejotinai teks būti pasiruošusiaim dideliam automobilių ir žmonių kiekiui. Kasdien tokia teritorija sulauks nedaug lankytojų, nebent būtų laidojamas svarbus asmuo, kurį į amžino poilsio vietą lydėtų minios žmonių.

Siekiant išvengti didelio srauto Vėlinių metu ir patogesnio orientavimosi palei Žirnių gatvę, siūloma projektuoti automišką įvažiavimą į teritoriją, kuris paskirstytų lankytojus pagal jų poreikius. Projektuojami trys pagrindiniai taškai – šermenų lankymo, viešojo transporto stotelė ir didysis buferinis parkingas šiaurinėje dalyje.

Laidojimo paslaugų centrą darbuotojai pasieks iš užnugarinio įvažiavimo, formuojamo vakarinėje teritorijos dalyje nuo garažų pusės.

7.5. GALIOJANTYS PAVELDOSAUGINIAI REIKALAVIMAI

Saugomų nekilnojamų kultūros paveldo objektų teritorijoje nėra. Paveldo objektų nėra ir šalia teritorijos, paminėtinos tik mažos karaimų kapinaitės kitoje Žirnių gatvės pusėje, maždaug 0,5km nuo sklypo.

Teritorija yra aerouosto apsaugos zonoje, todėl planuojant statinius šiame sklype privalu atsižvelgti į šiai zonai keliamus reikalavimus, svarbu atsižvelgti į reglamentuojamą statinių aukštingumą.

7.6. IŠVADOS IR PROJEKTAVIMO GAIRĖS

Renkant vietą laidojimo paslaugų centrui svarbu atsižvelgti į funkcines sklypo galimybes numatant objekto poziciją sklype, kuri leistų kurti du savarankiškus motorizuoto transporto srautus, skirtus lankytojams ir krematoriumo bei laidojimo paslaugų centro darbuotojams, juos visiškai atskiriant. Dvi funkcinės sklypo tvarkymo schemos pateikiamos eksperimentiniuose antrojo magistrantūros kurso pirmojo semestro laidojimo paslaugų centro koncepcinėse versijose.

Pagrindiniai detalizuojamą darbo elementą veikiantys struktūriniai elementai:

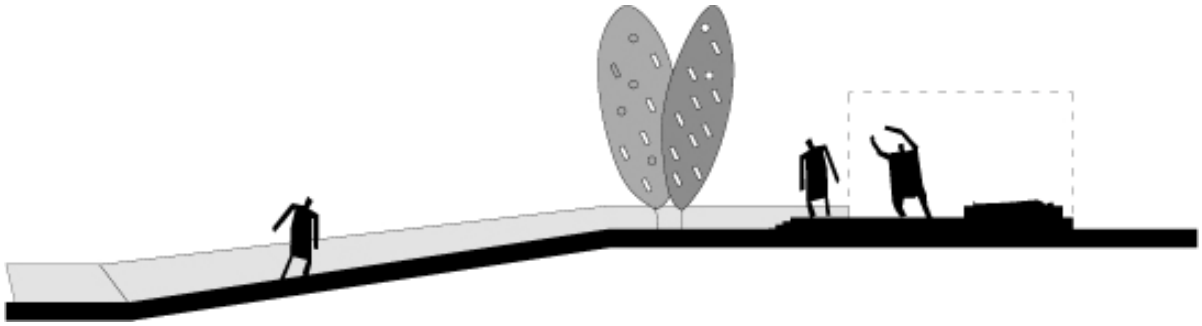
- Žirnių gatvė;
- didelis sklypo plotas ir padrikas kontekstas;
- reljefas – išraiškingiausio teritorijos reljefo tikslingas panaudojimas.

8. VARIANTINIS PROJEKTAVIMAS

8.1. I VARIANTAS

24 pav. Individuali mirties – viena asmeniška mirtis (miršta tik artimas mano)

25 pav. Mirtis išgyvenama tik tarp savo šeimos narių

26 pav. Funkciniai ryšiai nesipina – laidotojų susitikimas - atsitiktinis

Mirtis - labai **asmeniška patirtis**. Išgyvenama artimųjų tarpe, kai bet koks pašaliečių dalyvavimas trikdo. Todėl projektuojama **dispersiška** šarvojimo namų struktūra, kurioje kiekviena mirtis išgyvenama asmeniškai, nejaučiant kitų/svetimų mirties ritualų, kurie vyksta šalia. **Krematoriumas** traktuojamas kaip proceso dalis. Architektūriškai **neakcentuojamas**. Ši funkcija įkasama į žemę ir požeminiais ryšiais susiejama su šarvojimo patalpomis.

Planinė struktūra komplekse formuojama pagal šias sekas:

> parkingas > šarvojimo erdvė > [koplyčia] > laidojimo vieta

> parkingas > šarvojimo erdvė [gedėtojai atsisveikina su mirusiuoju] > kremavimas

[kremavimo stebėjimas galimas - reguliuojama administracijos, tačiau nelaikoma svarbia ceremonijos dalimi]

> atvežimas > karstų laikymo šaldymo zona > paruošimo kremavimui patalpa > kremavimas > urnų laikymo patalpa

> atvykimas > darbuotojų persirengimo patalpa > darbuotojų erdvė > kremavimuotojai/parengėjai šarvojimui

Krematoriumas traktuojamas kaip laidojimo proceso dalis. Jis neakcentuojamas jokiais išskirtiniais architektūriniais momentais. Esminė pastato dalis - šviesus atviras vestibiulis, iš kurio į krematoriumą patenka pašaliečiai, be to, vestibiulis jungia šarvojimo zoną su kolumbariumų zona.

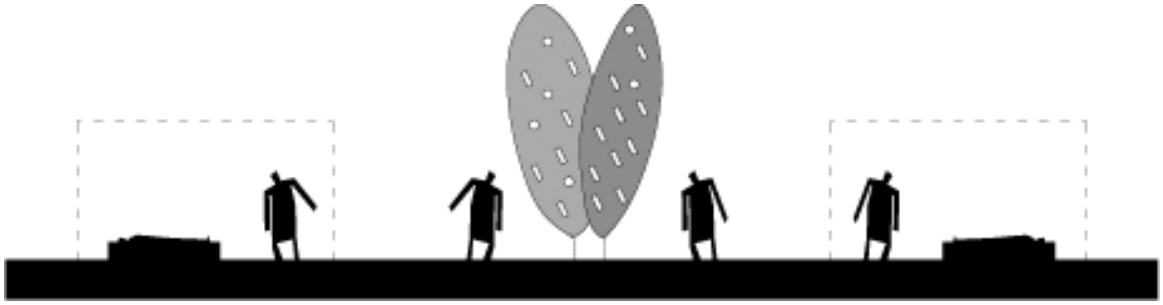
Gedėtojai į šarvojimo patalpas patenka individualiais takais, jungiančiais šarvojimo automobilių stovėjimo aikštelę su šarvojimo patalpomis. Šarvojimo sales tarpusavyje jungia požeminiai koridoriai, kuriais šarvojimo patalpas aptarnauja laidojimo centro darbuotojai. Kolumbariumai projektuojami išraiškingiausio reljefo sklypo vietoje. Paberiami tarsi atsitiktinai šlaituose, kurie apželdinami vietos rūšių medžiais ir smulkesniais augalais. Kuriama erdvė intymiam gėdėjimui ir lankymui.

Tradicinių Lietuvos kaimo kapinaičių dydis (~50x50m) naudojamas kaip modulis, norint suskaidyti didelį plotą, suteikiant jam mažesnio mastelio kapinių charakterį. Kartojant šį modulį esamas sklypo reljefas fragmentuojamas į stebėtojui suvokiamą mastelį, teritoriją nužymi architektūriniai-erdviniai riboženkliai, taip palengvinama lankytojų orientacija kapinėse.

8.2. II VARIANTAS

27 pav. Kolektyvinė mirties patirtis – miršta ir kiti. Vienoje erdvėje susikerta kelios mirties patirtys

28 pav. Susitinkama bendroje erdvėje: Jaučiama/matoma, kaip vyksta kaip vyksta kitų žmonių mirties ceremonijos

Mirtis traktuojama kaip **kolektyvinė patirtis** . Vienoje erdvėje susikerta **kelios skirtingos mirtys**, pinasi skirtingų mirusiųjų gedėtojų ryšiai, bendros vaizdinės ir akustinės gedėjimo patirtys.

Į šarvojimo patalpas patenkama iš **bendro vidinio kiemo**, kuriame kertasi lankytojų funkciniai ryšiai. Visiems gedėtojams skirtas vienas **bendras atvykimo takas**, mirusieji, kurie laidojami tradiciniu būdu, išnešami **tuo pačiu taku**. Krematoriumas traktuojamas kaip proceso dalis. Architektūriškai **neakcentuojamas**.

Planinė struktūra komplekse formuojama pagal šias sekas:

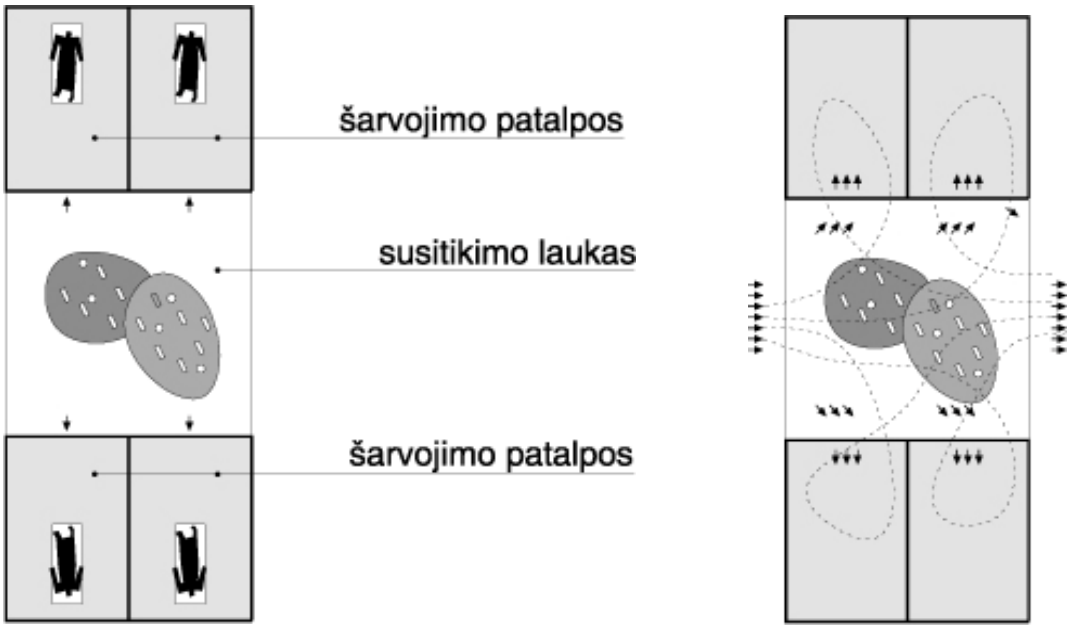
> parkingas > šarvojimo erdvė > [koplyčia] > laidojimo vieta

> parkingas > šarvojimo erdvė [gedėtojai atsisveikina su mirusiuoju] > kremavimas

[kremavimo stebėjimas galimas - reguliuojama administracijos, tačiau nelaikoma svarbia ceremonijos dalimi]

> atvežimas > karstų laikymo šaldymo zona > paruošimo kremavimui patalpa > kremavimas > urnų laikymo patalpa

> atvykimas > darbuotojų persirengimo patalpa > darbuotojų erdvė > kremavimuotojai/parengėjai šarvojimui

29 pav. Patirčių sankirta, įvykis: stebimi ne tik savo artimo, bet ir kitų žmonių mirties ritualai

8.3. IŠVADOS IR SIŪLYMAI

Žemės paskirtis – intensyvaus naudojimo želdynai, kur, pagal bendrąjį Vilniaus miesto planą, numatomos perspektyvinės miesto kapinės.

Kontekstas – spontaniškas, padrikas. Dėl didelio teritorijos ploto ir galimybės ją gausiai apželdinti, konteksto įtaka minimali.

Išraiškingiausias reljefas – šiaurės vakarinėje skypo dalyje, čia projektuojamas laidojimo paslaugų centras su užnugariniu darbuotojų įvažiavimu nuo Dariaus ir Girėno gatvėje esančių garažų ir lankytojų įvažiavimu iš Žirnių gatvės.

Infrastruktūra - viešojo transporto stotelė numatoma kiek tolėliau į rytus, papildomoje Žirnių gatvei lygiagrečioje važiuojamoje juostoje, nuo gatvės atskirtoje želdinių juosta. Didysis automobilių parkingas

planuojamas šiaurinėje sklypo dalyje su savarankišku įvažiavimu, besijungiančiu su minėta lygiagrečia Žirnių gatvei važiuojamaja juosta.

Apribojimai – sanitarinės zonos, funkcijų savarankiškumas, ritualinių scenarijų įvairialypiškumas, funkciškai veikiantis sklypo teritorijoj.

9. PROJEKTAS

9.1. LAIDOJIMO PASLAUGŲ CENTRO PROJEKTO PROGRAMA

laidojimo/gedėjimo/kremavimo namų ir kapinių programa

šarvojimas

1. vestibiulis, laukimo salė – kolektyvinės patirties kiemas
2. šarvojimo salės
3. pasiruošimo patalpa giedotojams
4. san.mazgai gedėtojams/lankytojams/šermenų dalyviams
5. poilsio patalpa gedėtojams
6. aptarnavimo/techninės patalpos

mirusiųjų paruošimas laidojimui

1. mirusiųjų/lavonų laikymo patalpa
2. šaldymo kambarys
3. mirusiųjų paruošimo laidojimui patalpa
4. pagalbinės patalpos
5. san.mazgai darbuotojams

koplyčia

1. koplyčia
2. zakristija/kunigo pasiruošimo kambarys
3. san.mazgai
4. techninė/pagalbinė patalpa

krematoriumas

1. susitikimų patalpos
2. priėmimo zona
3. atvežimas
4. šaldymo zona/karstų laikymo ir šaldymo zona
5. kremavimo zona
    a. apskaitos įrenginiai
    b. kremavimo įrenginių techninė dalis
    c. oro perdirbimo filtrai
    d. vėdinimo įrenginiai
    e. kūrenimo patalpa
    f. degiųjų medžiagų sandėlys
6. kambarys, norintiems stebėti kremavimą
7. san.mazgai stebėtojams
8. urnų pilstymo patalpa
9. urnų atidavimo zona
10. urnų sandėliavimo patalpa
11. administracija
12. san.mazgai administracijai
13. darbuotojų susitikimo patalpos
14. darbo/kremavimo stebėjimo patalpa
15. darbuotojų persirengimo patalpa (vyrams/moterims)
16. darbuotojų valgomasis/valgykla
17. darbuotojų virtuvė
18. san.mazgai darbuotojams
19. techninės patalpos/sandėliavimo patalpos
20. pagalbinės patalpos

kapinės

1. tradicinio laidojimo teritorija
2. barstymo laukai
3. kolumbariumai

prekyba laidojimo reikmenimis

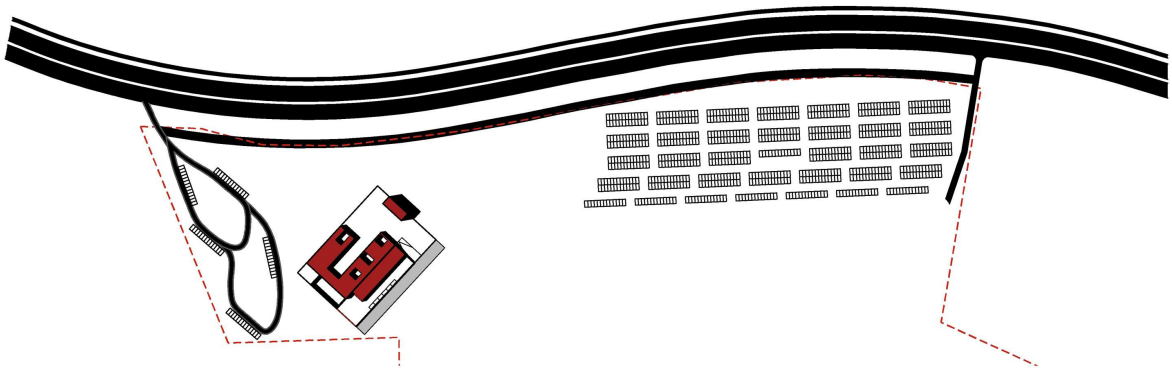
1. karstų ekspozicija
2. laidojimo reikmenų prekybos patalpa
3. san.mazgai darbuotojams
4. techninės/pagalbinės patalpos
5. paminklų ekspozicija (lauke ar uždaroje patalpoje)
6. paminklų dirbtuvės
7. gėlių, žvakių, kapinių tvarkymo rakandų prekyba (paviljonas arba lauko ekspozicija)

parkingas

1. parkingas lankytojams
2. parkingas darbuotojams

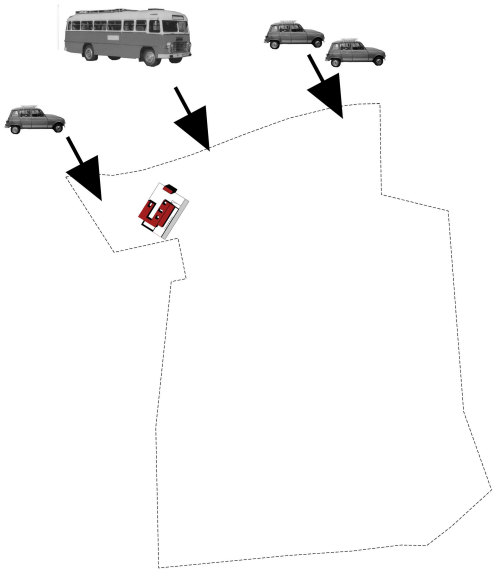
9.2. URBANISTINIO SPRENDIMO KONCEPCIJA

Sklypas urbanistiškai izoliuotas. Šiuo metu į jį patogiausia patekti iš šiaurinėje pusėje esančios Žirnių gatvės. Išraiškingiausias reljefas – šiaurės rytinėje dalyje. Čia šlaitas gana ekspresyviai kyla nuo Žirnių gatvės, suformuodamas „introspektyvią“ pusiau uždarą erdvę. Dėl šios vietos intymumo ir vizualinio savarankiškumo, šlaito viršuje, aukščiausioje teritorijos zonoje projektuojamas laidojimo paslaugų centras.

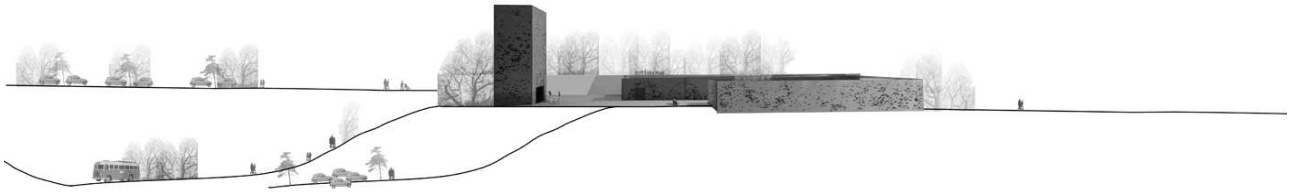

30 pav. Teritorijos aptarnavimui projektuojama antrinė gatvelė, iš kurios įvažiuojama į automobilių laikymo aikšteles

Numatoma Žirnių gatvei lygiagreti gatvelė, skirta laidojimo paslaugų centro ir kapinių reikmėms. Iš šios gatvelės patenkama į laidojimo paslaugų centro parkingą, iš kurio taku šlaitu aukštyn kylama į šarvojimo namus, taip pat šioje gatvelėje kiek tolėliau į rytus numatoma maršrutinio transporto stotelė. Gatvelė įsikerta į Žirnių gatvę rytinėje sklypo dalyje. Čia formuojamas įvažiavimas į didįjį parkingą. Didysis 800 vietų parkingas skirtas didžiojo kapinių antplūdžio metui - Vėlinėms. Kitu metų laiku lieka beveik tuščias, naudojamas tik pavienių šarvojimo namų ir kapinių lankytojų. Be to, ši zona gausiai apželdinama ir "nesezono" metu išlaiko parko įvaizdį, funkcionuodama kaip buferinė zona, skirianti kapines nuo judrios Žirnių gatvės.

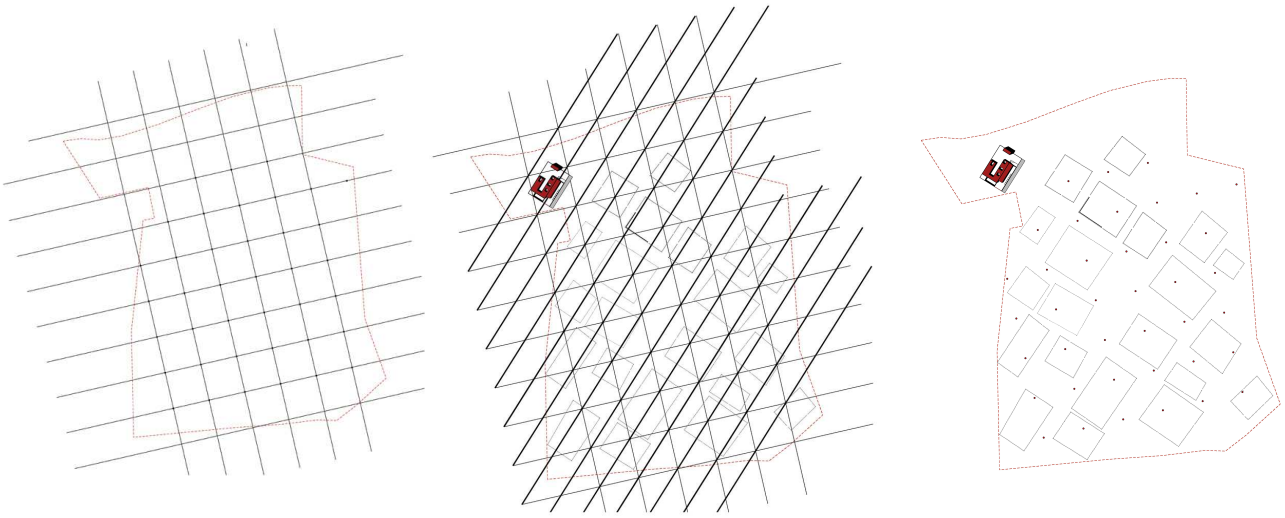
31 pav. Žirnių gatvės pusėje numatoma dviejų paskirčių parkingai – laidojimo paslaugų centro lankytojams ir kapinių lankytojams bei seniems ar neįgaliems laidojimo paslaugų centro lankytojams.

32 pav. Parkingai išdėstomi dviem lygiais – apatinėje terasoje formuojamas laidojimo paslaugų centro lankytojų parkingas (40 vietų), iš kurio kalnu kylama į laidojimo paslaugų centrą, viršutinėje – didysis kapinių lankytojų parkingas, kuriuo taip pat patogu naudotis seniems ir neįgaliems žmonėms. Taip antrinėje Žirnių gatvės atkarpoje numatoma maršrutinio transporto stotelė.

9.3. ARCHITEKTŪRINĖ IDĖJA

Didelė teritorija, supama spontaniško neorganizuoto konteksto, neturi jokių vizualinės atskaitos taškų ir yra neatpažįstama. Kapinės, dėl savo plokštuminės kompocizinės specifikos, sufleruoja teritoriją nužymėti tvarkingu taškiniu tinkleliu, savo kryptimi reaguojančiu į Žirnių gatvės kreivę.

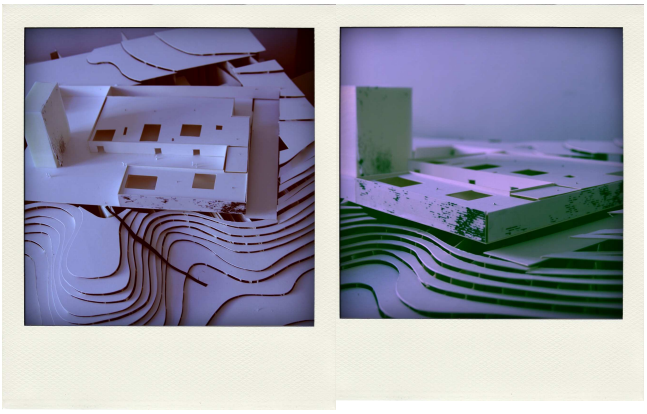

33 pav. Teritorijos žymėjimas pagal Žirnių gatvės kryptį.

34 pav. Papildoma 45º pasukta kryptis, atgręžianti laidojimo paslaugų centrą į išraiškingą reljefą šiaurvakarinėje teritorijos dalyje.

35 pav. Raguojant į šią kryptį, suformuojami netaisyklingi kapinių kvartalai.

Nenužymėta teritorija, neypač charakteringas reljefas pats reikalauja struktūros ir kietesnių kontūrų, galinčių suteikti jam vidinį kontekstą, kuriuo remiantis vyktų tolesnė teritorijos vidinė evoliucija.

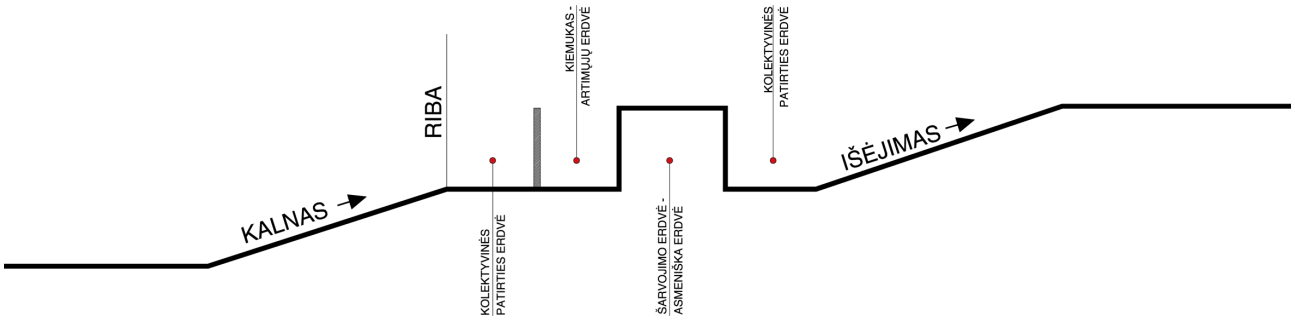

36 pav. Pastato maketas. Santykio su reljefu paieška.

Stačiakampis laidojimo paslaugų centro tūris pasukamas 45º kampu jau nužymėtam tinkleliui, taip vizualiai atsiverdamas į reljefo plyšį, besiveržiantį į slypą nuo Žirnių gatvės. Čia paliekama intymi

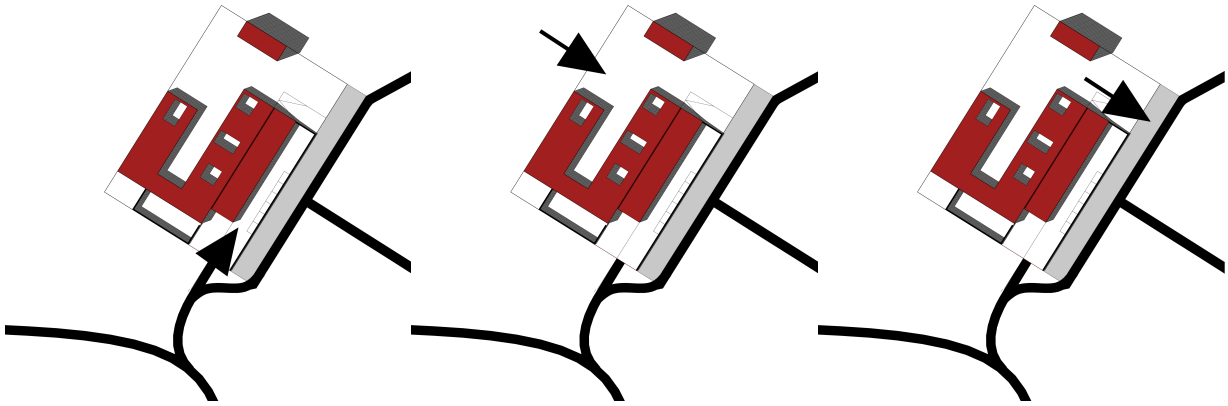
atvykimo į šermenis erdvė, o laidojimo paslaugų centras tampa vizualiniu vertikaliu atskaitos tašku, nužyminčiu reljefo lūžį.

Ši reljefo „sistemizavimo“ kompozicija teigia ne tik struktūrinį paviršiaus traktavimą, bet ir tam tikrą ritualinę šarvojimo ir laidojimo ritualo prasmę. Reljefo lūžis – riba žyminti erdvės pasikeitimą, transformaciją. Laidojimo paslaugų centras, projektuojamas aukščiausioje sklypo vietoje, tampa ir atskaitos tašku – „lendmarku“, ir savotiškais vartais į kapinių teritoriją.

37 pav. Koncepcinis reljefo ir pastato pjūvis, rodantis semantinį erdvių santikį

Laidojimo paslaugų centro kontūras (93m x 63m), užpildomas trimis pagrindinėmis funkcijomis – šarvojimo patalpomis, koplyčia ir kremavimo patalpos. Visos trys funkcijos „supakuojamos“ į tris pusiau savarankiškus korpusus, kurių funkciniai judėjimo ryšiai praktiškai nesipina tarpusavyje, o glaudžiai bendradarbiauja.

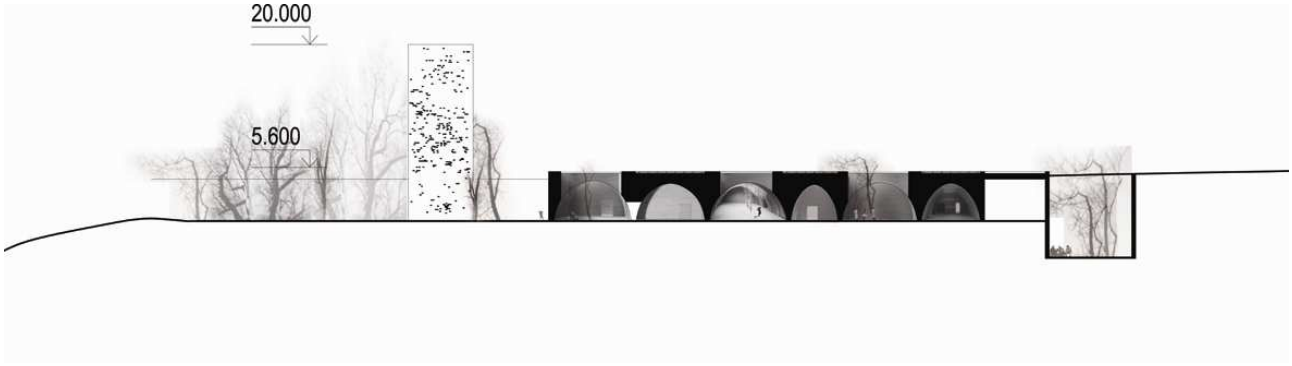
38 pav. Savarankiškų įėjimų į kompleksą schemos. A. Patekimas į krematoriumą B. Patekimas į bendrą šarvojimo erdves apjungiantį kiemą C.Kapinių kryptis

Nedideliu laidojimo paslaugų centro masteliu siekiama mirties patirtį padaryti kuo mažiau gniuždančią – atsisakoma įmantrių architektūrinės išraiškos formų, patoso, vengiama užsiminti apie kremavimą (todėl krematoriumo tūris slepiamas užnugaryje), nutylimos kitos mirtys – jos vizualiai viena

nuo kitos ribojamos, projektuojamas šarvojimo salės kiemelis tam tikra prasme socialinis filtras – čia renkasi tik mirusiojo gedintieji, jam artimi pažįstami žmonės, o šalia vykstantys mirties ritualai tarpusavyje supinami tik kolektyvinės patirties erdvėje, apjungiančioje du šarvojimo patalpų korpusus.

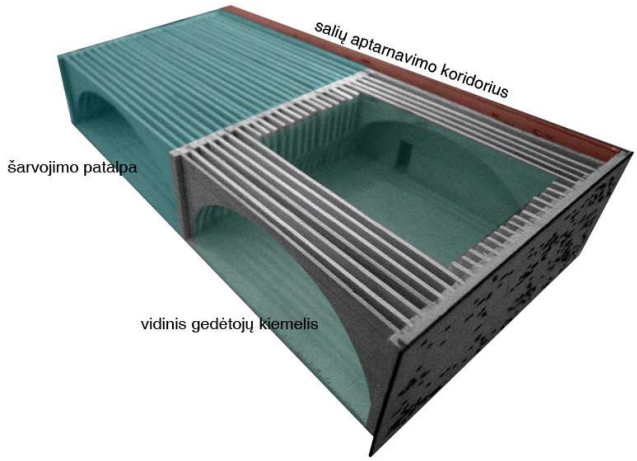
Laidojimo paslaugų centras „neišpažįsta“ jokios religijos ir lieka konfesine prasme nebylus – tai erdvė nūdienos žmogui, kuris tikėjimą renkasi laisvai, dievo sampratą formuoja savarankiškai ar ją pasirenka iš egzistuojančių. Nors sakralinio ritualo paskirties tūris vadinamas koplyčia, tačiau čia nesama jokių katalikybės konotacijų – tai meditacijos erdvė, susitikimo, išgyvenimo, bendros patirties. Tačiau esant reikalui ši erdvė gali būti naudojama mišioms ar kitiems religiniams ritualams, nepažeidžiantiems kitų šių laidojimo paslaugų centro lankytojų įsitikinimų.

Komplekso architektūrinė išraiška – aiškūs stačiakampiai tūriai interjere „inkrustuojami“ medžio arkomis, per kurias į šarvojimo patalpų erdvę krenta ornamentuota – šešėliuota šviesa. Toks formų santykis – vidinės lankytojo būties pasikeitimo fizinė-vizualinė išraiška. Arkos struktūra fasade išryškėja jos formą atkartojant ornamentu, suformuotu iš plytos dydžio stiklintų nišų.

39 pav. Pjūvis per šarvojimo sales ir uždarus gedėtojų kiemus

Koplyčios tūris, matomas nuo Žirnių gatvės, išaukštinamas iki 20 m ir tampa vietos lendmarku. Neįmantrus tūris charakterį įgauna naudojant abstraktų plytų mūro su nišomis piešinį, pro kurias sklinda šviesa, blankiai iliuminuodama atmosferą.

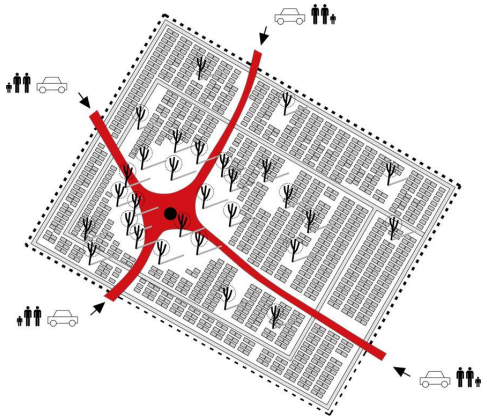

40 pav. Mažojo šarvojimo korpuso perspektyva.

9.4. SKLYPO PLANO SPRENDINIAI

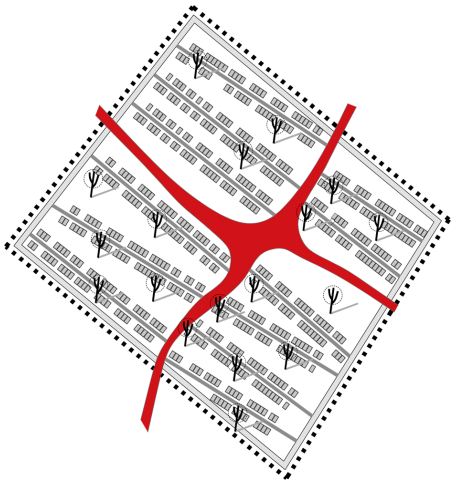
Kapinės, kurioms būdinga fraktalinė plėtra (į save - iš savęs – kaip ir bet kuri urbanistinė struktūra), sąlyginai nepripražįsta ribų. Kompozicinis sklypo ribų ignoravimas – tyčinis. Kapinių kvartalų ribos– kas būdinga tradicinėms natūraliai susiformavusioms kapinėms – nėra taisyklingos. Baigiamasis teritorijos nužymėjimas – grafinis kapinių kvartalų „pliusinimas“, suteikiantis vizualinį identitetą iš „dvasios skrydžio“.

Tradicinių Lietuvos kapinių dydis (<100x100m) naudojamas kaip modulis, norint suskaidyti didelį plotą, suteikiant jam mažesnio mastelio kapinių charakterį. Kartojant šį modulį esamas sklypo reljefas fragmentuojamas į stebėtojui suvokiamą mastelį, teritoriją nužymi architektūriniai-erdviniai riboženkliai, taip palengvinama lankytojų orientacija kapinėse.

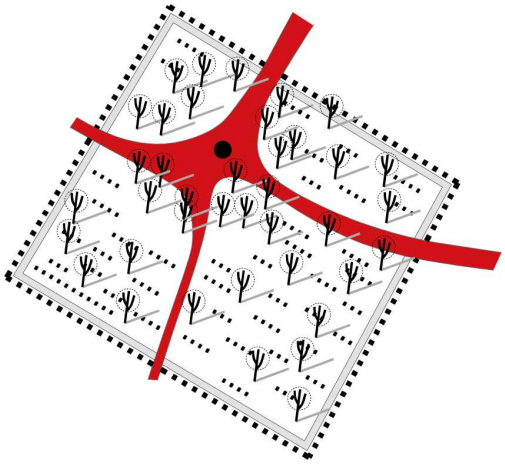
41 pav. KAPINIŲ SCHEMA Nº1

Labai tankios kapinės didesnių gabaritų paminklams, siekiantiems įsiamžinti “iš esmės”, puošimo principas - alpinariumai iš vietinių ir importinių augalų, dirbtinės žolės kilimai ir kt.

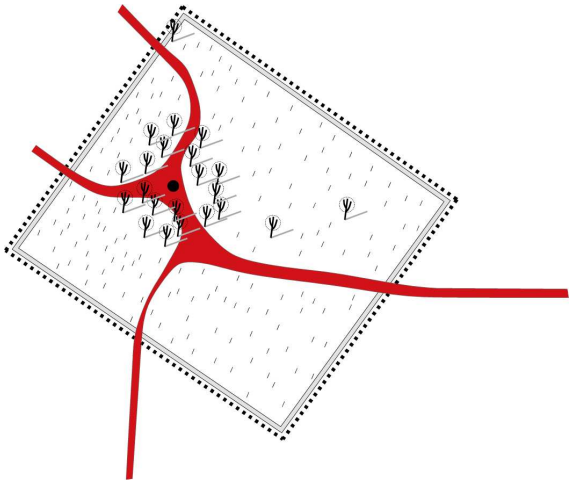
42 pav. KAPINIŲ SCHEMA Nº2

Nelabai tankios kapinės, laisvesnio planavimo, mažesnio mastelio paminklais.

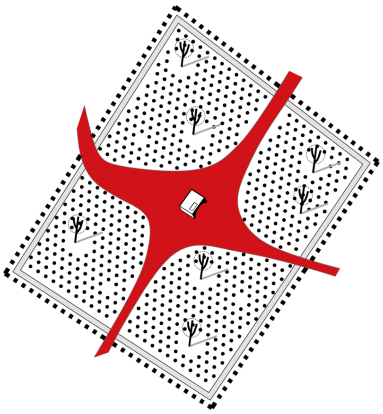
43 pav. KAPINIŲ SCHEMA Nº3

Laisvo planavimo kapinės, paminklai pabirę po teritoriją - žalią pievą, apsodintą medžių grupėmis.

44 pav. KAPINIŲ SCHEMA Nº4

Barstymo laukas - plotas, kuriame išbarstomi kremuoti žmogaus palaikai. Pelenų lauke individualūs paminklai nestatomi ir kremuotų žmogaus palaikų išbėrimo vietą nežymima.

45 pav. KAPINIŲ SCHEMA Nº5

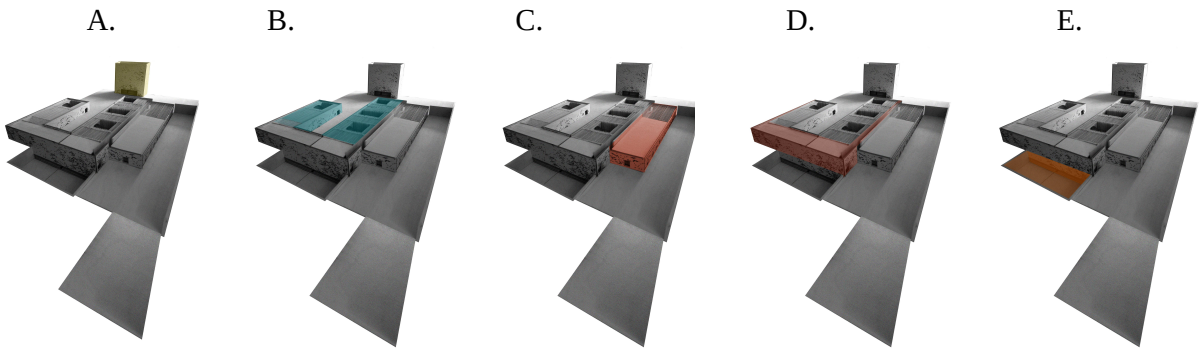
Taškinis kolumbariumų “tinklelis” nusėja kapinių plotą - apskrituose kolumbariumuose laidojamos urnos su kremuotais palaikais. Kolumbariumai veikia kaip gazonai, tokiu būdu sukuriant tam tikrą mirusiųjų sodą, kuriame veši mažo mastelio augalai.

Dėl didelės teritorijos (56ha) apimties kapinėse leidžiamas motorinis transportas. Kapinių moduliai įvažiuojami tik katafalkams ar kapo duobės tvarkymo reikmėms.

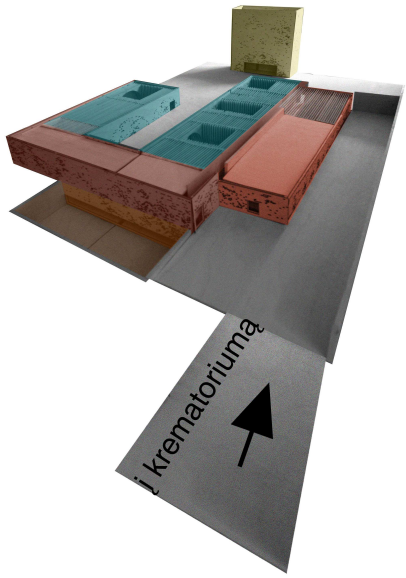
Šalia kapinių įrengiami taškiniai 7 vietų parkingai kasdieniam lankymui.

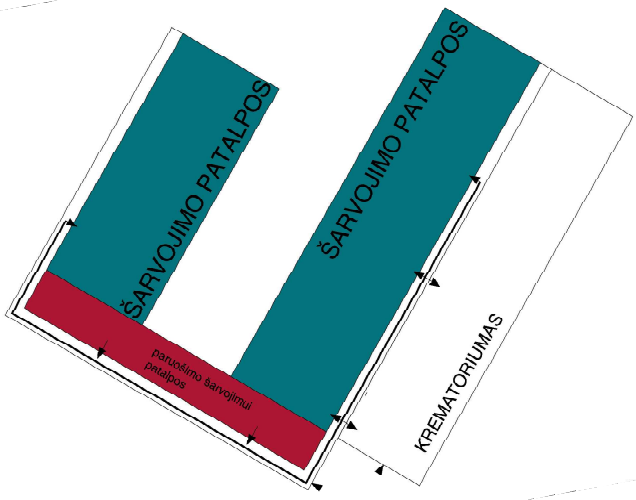
9.5. PASTATO VIDINĖ FUNKCINĖ STRUKTŪRA

Pastato trys pagrindinės funkcijos (koplyčia, šarvojimo salės, krematoriumas) „supakuojamos“ skirtinguose tūriuose, kuriuos vizualiai apjungia paruošimo šarvojimui ir kremavimui tūris

46 pav. A. Koplyčia B. Šarvojimas C. Kremavimas D.Paruošimas šarvojimui E. Darbuojų poilsio kiemukas

47 pav. Laidojimo paslaugų centro perspektyva. 48 pav. Laidojimo paslaugų centro funkcinė schema

Į vidinius gedėtojų kiemukus patenkama iš bendros erdvės. Šarvojimo patalpos aptarnaujamos iš koridoriaus, kuris susisiekia su paruošimo šarvojimui patalpomis ir krematoriumu. Krematoriumo tūris

veikia savarankiškai, į jį patenkama per atskirą įėjimą, formuojami dviejų paskirčių aukštai – administracinis-archyvinis ir kremavimo su pagalbinėmis patalpomis. Paruošimo šarvojimui patalpų korpusas, apjungiantis šarovojimo patalpų tūrius, vertikaliais ryšiais susiejamas su darbuotojų poilsio erdve ir vidiniu kiemeliu, iš kurio tiekiama šviesa į poilsio komplekso vidų.

9.6. MEDŽIAGIŠKUMAS

Pagrindinės pastato medžiagos – plytos ir medžio kombinacija, subadoma plytos dydžio įstiklintomis plytos dydžio nišomis.

Medis naudojamas interjere. Šarvojimo erdvės formuojamos iš medinių arkų, kurios stiklinamos iš viršaus ir praleisdamos saulės šviesą sudryžuoja vidaus erdvę šviesos ir šešėlio grafika. Vidinių kiemelių erdvė išpjaunama iš tokios paties arkinės struktūros, išlaikydamos erdvinę orientaciją.

9.7. TECHNINIAI EKONOMINIAI RODIKLIAI

Laidojimo paslaugų centro kompleksas:

Užstatymo plotas – 2271 m^2

Bendras plotas – 3245 m^2

Statybinis tūris – 15 590 m^3

Sklypo plotas – 542 989 m^2 = 54.2 ha

Parkavimo vietų skaičius – 991 vietos. Iš jų - 40 vietų parkingas žemutinėj terasoj priešais laidojimo paslaugų centrą, 800 vietų didysis parkingas šiaurrytiniame teritorijos kampe ir 23 taškiniai parkingai po 7 vietas teritorijos viduje.

10. IŠVADOS

Ištyrinėjus laidojimo ir šarvojimo statinius, apsvarsčius mirties sampratos kitimą ir išskyrus du pagrindinius visuomeninius santykio su mirtimi aspektus, pasirinkta dviejų lygių samprata, pagal kurią suformuota laidojimo paslaugų centro koncepcija. Gedėjimo patirtis konstruojama iš kolektyvinės ir

asmeninės patirties, taip suformuojant 3 charakteriu skirtingas erdves – bendrą kiemą, gedėtojų kiemą ir šarvojimo salę.

- Teritorija nužymima Žirnių gatvės krypčiai lygiagrečiu/statmenu tinkleliu, siekiant atsukti laidojimo paslaugų centrą į išraiškingiausią reljefo darinį, esantį šiaurvakarinėje teritorijos dalyje. Kapinių kvartalai orientuojami ta pačia kryptimi.
- Komplekso funkcijos projektuotos savarankiškos, siekta ryšių nesikirtimo ir maksimalaus kremavimo proceso savarankiškumo, izoliuojančio šią neypač malonias asociacijas keliančią funkciją nuo gedėtojų akių.
- Laidojimo paslaugų centras netampa visos kapinių teritorijos ašimi, nesiekia tapti vietos ikona, tačiau nori būti ženklu – „lendmarku“ - suteikiančiu šiai teritorijai vizualinio atpažįstamumo. Kompleksas suplanuotas teritorijos pakraštyje, su savarankišku parkingu laidojimo paslaugų centro reikmėms.
- Tai nėra mono konfesinis kompleksas, tačiau ir ne polikonfesinis. Tai statinys, savo dvasia išpažįstantis nuosaikumą, artumą, mažumą ir tuo pačiu išsilaisvinimą nuo materialių vizualinių pasaulietinių dalykų.
- Pastato išraiškoje derinamos dvi skirtingos formos – stačiakampiai tūriai ir arkinės erdvės. Arkos „sudedamos“ į stačiakampius tūrius, papildydamos kontrasto, kaip transformacijos, koncepciją.

PAVEIKSLŲ, LENTELIŲ IR BRĖŽINIŲ SĄRAŠAS

1 pav. Ritualinių paslaugų rūmai Vilniuje 18
2 pav. Ritualinių paslaugų rūmai Kaune 19
3 pav. Šarvojimo namai Leono mieste. Ispanijoje 21
4 pav.. Šarvojimo namai Leono mieste. Ispanijoje. 21
5 pav. Batschunso kapinių koplytėlė, Vokietija 23
6 pav. Fisterros kapinės, Ispanija 24
7 pav. Fisterros kapinės, Ispanija 25
8 pav. Igualados kapinės, Ispanija 26
9 pav. San.Mišelės kapinės, Italija 27
10 pav. San Mišelės kapinės, Italija 28
11 pav. Srebrniče kapinės, Slovėnija 29
12 pav. Baumschulenwego krematoriumas, Vokietija 31
13 pav. Cataldo kapinės, Italija. 33
14 pav. Arch. Jordi Badia, Josep Val. „BAAS“. Leono miesto šarvojimo namai. 39
15 pav. Arch. Axel Schultes, Charlotte Frank. Baumschulenwego krematoriumas Treptow rajone Berlyne. 40
17 pav. Arch. Aleš Vodopivec, Dušan Ogrin ir kt. „Arhitekton. Srebrniče kapinės Slovėnijoje. Funkcinė schema. 42
18 pav. RCR arquitectes. Krematoriumo Belgijoje projektas: koncepciniai eskizai ir vizualizacija 43
19 pav. RCR arquitectes. Krematoriumo Belgijoje projektas: koncepciniai pjūviai 43
pav. 20 Arch. César Portela. Fisterros kapinės, Ispanija. Funkcinė schema, stebėtojo santykis su objektu 44
21 pav. Stebėtojo santykis su išore: būdingas urbanistiniam kontekstui; būdingas gamtiniam kontekstui 45
22 pav. Tradicinės lietuviškos laidotuvės. Mirusysis pėsčiomis lydimas nuo bažnyčios iki laidojimo vietos 48
23 pav. Sklypo vieta mieste: iš šiaurės ribojamas Žirnių gatvės, pietuose – Vilniaus tarptautinis oro uostas 55
24 pav. Individuali mirties – viena asmeniška mirtis (miršta tik artimas mano) 59
25 pav. Mirtis išgyvenama tik tarp savo šeimos narių 59
26 pav. Funkciniai ryšiai nesipina – laidotojų susitikimas - atsitiktinis 60
27 pav. Kolektyvinė mirties patirtis – miršta ir kiti. 62
28 pav. Susitinkama bendroje erdvėje: Jaučiama/matoma, kaip vyksta kaip vyksta kitų žmonių mirties ceremonijos 62
29 pav. Patirčių sankirta, įvykis: stebimi ne tik savo artimo, bet ir kitų žmonių mirties ritualai 63
30 pav. Teritorijos aptarnavimui projektuojama antrinė gatvelė, iš kurios įvažiuojama į automobilių laikymo aikšteles 66
31 pav. Parkingų schema. 67
32 pav. Parkingų schema 67
33 pav. Teritorijos žymėjimas pagal Žirnių gatvės kryptį. 68
34 pav. Teritorijos nužymėjimas 68
35 pav. Raguojant į šią kryptį, suformuojami netaisyklingi kapinių kvartalai. 68
36 pav. Pastato maketas. Santykio su reljefu paieška. 68
37 pav. Koncepcinis reljefo ir pastato pjūvis, rodantis semantinį erdvių santikį 69
38 pav. Savarankiškų įėjimų į kompleksą schemos. 69
39 pav. Pjūvis per šarvojimo sales ir uždarus gedėtojų kiemus 70
40 pav. Mažojo šarvojimo korpuso perspektyva. 71
41 pav. KAPINIŲ SCHEMA Nº1 71
42 pav. KAPINIŲ SCHEMA Nº2 72
43 pav. KAPINIŲ SCHEMA Nº3 72
44 pav. KAPINIŲ SCHEMA Nº4 72
45 pav. KAPINIŲ SCHEMA Nº5 72
46 pav. A. Koplyčia B. Šarvojimas C. Kremavimas D.Paruošimas šarvojimui E. Darbuojų poilsio kiemukas 73
47 pav. Laidojimo paslaugų centro perspektyva. 48 pav. Laidojimo paslaugų centro funkcinė schema 73

LITERATŪROS ŠALTINIAI

1. RCR arquitectes (2003-2007). Lost atributos de la naturaleza/The attributes of nature. El Croquis, N. 138. Madrid: El Croquis Editorial, 2007, p. 17, 272-279.
2. Miralles/Pinós (1983-1990)/ Enric Miralles (1990-1994). Obra construida/built works. El Croquis, Nr. 30+49/50. Madrid: el croquis editorial. 1995, p.48-75.
3. David Chipperfield (1998-2004). Minimalismo denso/dense minimalism. El Croquis, Nr. 120, 2004 II Madrid: el croquis editorial. 2004, p. 64-73.
4. DETAIL. Review of Architecture. 42. Serie 2002. 7/8 Dächer flach und geneigt. München. 2002, p. 940-943.
5. DETAIL. Review of Architecture. 43. Serie 2003. 11 Bauen mit Naturstein. München. 2003, p. 1260-1263.
6. DETAIL. Review of Architecture. 43. Serie 2004. 11 Approaches, Entrances, Foyers. München: 2004, p. 1277-1281.
7. DETAIL. Review of Architecture. 43. Serie 2003. 6 Einfaches Bauen. München.2003, p. 616-621.
8. European Union Prize for Contemporary Architecture. Mies van Der Rohe Award 2001. Barcelona: Ingoprint SA, 2001, p. 166-169.
9. European Union Prize for Contemporary Architecture. Mies van Der Rohe Award 2003. Barcelona. 2003, p. 245-249.
10. Bennet, D. Exploring Concrete Architecture. Basel: Birkhäuser, 2001, p.76-81.
11. Meyhofer, D. Contemporary European Architects 2. Köln: Taschen, 1994, p. 2, 41, 134-141.
12. Arnell, P., Bickford, T. Aldo Rossi. Buildings and Projects. New York: Rizzoli, 1991, p. 88-101.
13. Ilka&Andreas Ruby. Groundscapes. El reencuentro con el suelo e la arquitectura contemporánea/The rediscovery of the ground in the contemporary architecture. Land&ScapeSeries. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, SL. 2006, p.
14. “Statybų Pilotas”. 13 (85). Kaunas: 2002, Spaudos praktika, p. 20.

15. Lukas Rekevičius. Istorinė konfesinių miesto rajonų vieta Vilniaus struktūroje. Baigiamasis magistro darbas. Vilnius, 2008. 112 p.
16. Vida Girininkienė. Vilniaus kapinės. Vilnius: Atkula, 2004. 224 p.
17. Philippe Ariès. Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje. Vilnius: Baltos lankos, 1993. 288 p.
18. Francesco Careri. Walkscapes. El andar como práctica estética/Walking as an aesthetic practice. Land&ScapeSeries. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, SL. 2002, p. 205.
19. Miranda Bruce-Mitford. Ženklai ir simboliai. Vilnius: Alma Littera, 1998, p. 34-35.
20. Virginijus Kašinskas. Ritualinė simbolių struktūra XX a. lietuvių nekrokulto tradicijoje [žiūrėta 2008-10-11]. Priega per internetą: http://www.vydija.lt/straipsniai/nekrokultas.htm
21. GIMBUTIENE!
22. Kremacija. Prieiga per internetą: http://lt.wikipedia.org/wiki/Kremavimas (2009-01-15)
23. Baltų laidojimo papročiai. Prieiga per internetą: http://lt.wikipedia.org/wiki/Balt%C5%B3_laidojimo_papro%C4%8Diai
24. Arūnas Sverdiolas. Kultūros filosofija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2007, p.
25. Almantas Samalavičius. Idėjos ir struktūros architektūros istorijoje. Vilnius: Kultūros barai. 2004, p.
26. Donaldas Kajokas. Mirti reikia rudenį. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2000, p. 117.
27. Tomas S.Butkus. Prisilietimai ant nebaigto tilto. Generuotos kalbos mutacija. Klaipėda: Vario burnos, 2003, p. 32-33.
28. Peter Zumthor. Thinking architecture. Basel: Birkhäuser. 2006, p. 96.
29. Peter Zumthor. Atmospheres. Basel: Birkhäuser. 2006, p. 28-43, 40-52.
30. Jonas Rimantas Glemža. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002.
31. Kultūros vertybių registras. Kultūros vertybių paieška. [žiūrėta 2009-01-19]. Prieiga per internetą: http://kvr.kpd.lt/heritage/

32. Vilniaus bendrasis planas [žiūrėta 2009-01-19]. Prieiga per internetą: http://www.vilnius.lt/bplanas/index.php?mid=64
33. Petronėlės Valantiejienės asmeninis fotografijų albumas.
34. Audrio Karaliaus fotoarchyvas
35. Igno Uoginto fotoarchyvas
36. Asmeninis foto archyvas
37. Tanatorio municipal de León, Baas arquitectes http://www.jordibadia.com/es/edificios_publicos/leon/
38. http://www.europaconcorsi.com/db/pub/scheda.php?id=13351
39. http://www.europaconcorsi.com/db/pub/scheda.php?id=7479
40. Shell: Green Burial In the Sea. Prieiga per internetą: http://www.ecofriend.org/entry/shell-green-burial-in-the-sea/ (2008-03-12)
41. Ritual of death - design and construction of crematorium in Berlin, Germany. Prieiga per internetą: http://findarticles.com/p/articles/mi_m3575/is_1223_205/ai_54067556 (2008-03-12)
42. Pyramid, by… Germany? http://www.eikongraphia.com/?p=1778 (2008-04-05)
43. TGP 2: Weiwei, Fake. Prieiga per internetą: http://www.eikongraphia.com/?p=2400 (2008-04-05)
44. TGP 3: Bow-Wow. Prieiga per internetą: http://www.eikongraphia.com/?p=2405 (2008-04-05)
45. TGP 4: MADA s.p.a.m. Prieiga per internetą: http://www.eikongraphia.com/?p=2415 (2008-04-05)
46. The great pyramid: MADA s.p.a.m. Prieiga per internetą: http://www.thegreatpyramid.org/en/architectural-contest/mada-spam?post_name=mada-spam&post_parent=72&image_dir=right (2008-04-05)
47. The great pyramid: architectural contest. Prieiga per internetą: http://www.thegreatpyramid.org/en/architectural-contest/hirsch?post_name=hirsch&post_parent=72&image_dir=right (2008-04-09)

48. The great pyramid: Bow-Wow. Prieiga per internetą: http://www.thegreatpyramid.org/en/architectural-contest/bow-wow?post_name=bow-wow&post_parent=72&image_dir=right (2008-04-05)
49. The great pyramid: Ai Wei Wei. Prieiga per internetą: http://www.thegreatpyramid.org/en/architectural-contest/ai-wei-wei?post_name=ai-wei-wei&post_parent=72&image_dir=right (2008-04-05)
50. http://www.thegreatpyramid.org/en/?page_id=72 (2008-05-12)
51. Void metabolism. Prieiga per internetą: http://landscapeandurbanism.blogspot.com/2008/05/void-metabolism.html (2008-05-27)
52. A little columbarium in the Atlantic. Prieiga per internetą: http://pruned.blogspot.com/2008/05/little-columbarium-on-atlantic.html (2008-05-12)
53. A little columbarium forest in the Arctic. Prieiga per internetą: http://pruned.blogspot.com/2008/05/little-columbarium-forest-in-arctic.html (2008-05-13)
54. On cemeteries. Prieiga per internetą: http://pruned.blogspot.com/2008/02/on-cemeteries.html (2008-03-12)
55. A real columbarium in the Pacific. Prieiga per internetą: http://pruned.blogspot.com/2008/05/real-columbarium-in-pacific.html (2008-05-19)
56. Crematorium of the Future - ARTelier Reiss: http://www.artelier-reiss.de/html/projektarchiv_xl/index.php?module=projektarchiv_xl&category_id=31&page=1 (2008-05-12)
57. Cementerio de Finisterre_Cesar Portela. Prieiga per internetą: http://www.flickr.com/photos/bitacora_digital/2091611296/
58. Cementerio de Finisterre_Cesar Portela. Prieiga per internetą: http://www.flickr.com/photos/tonneti/1450291826/in/photostream/
59. César Portela, Multimedia. Prieiga per internetą: http://www.cesarportela.com/mm2_en.html
60. César Portela, Proyectos. Prieiga per internetą: http://www.cesarportela.com/proyectos.html

61. DB Fundació Mies van der Rohe. Srebrnice cemetery. Prieiga per internetą: http://www.miesbcn.com/do.php?idioma=en&ACCION=VER_OBRA&IDOBRA=636&LETRA=&ciudad=&pais=&tipologia=0&clasificacion=2&edicion=1999-2000&autor=
62. Architectural record/Project portfolio/Srebrnice cemetery. Prieiga per internetą: http://archrecord.construction.com/projects/portfolio/archives/0207srebrnice.asp
63. marte.marte architects. Prieiga per internetą: http://www.marte-marte.com
64. Statybos techninių reikalavimų reglamentas STR 2.06.01:1999 Miestų, miestelių ir kaimų susisiekimo sistemos. Prieiga per internetą: http://www.am.lt/VI/files/0.065192001200643648.doc
65. Sanitarinės apsaugos zonos. Prieiga per internetą: http://lt.lt.allconstructions.com/portal/istatymai/article/2953
66. Straipsnis apie architektą Alfredą Paulauską. Prieiga per internetą: http://www.kamane.lt/lt/titulinio_blokai/e_redakcijos_balsai/tekstas171
67. Architektas Česlovas Mazūras. Prieiga per internetą: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:House_of_ritual_services_in_Vilnius2.JPG

PRIEDAI